

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
INSTITUTUL DE ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

EMILIA FURDUI

**CREATIVITATEA – RESURSĂ
PSIHOLOGICĂ PENTRU ÎNVĂȚAREA
PE TOT PARCURSUL VIEȚII
A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI**

Ghid metodologic

Chișinău - 2018

**Aprobată spre editare
de *Consiliul Științifico-Didactic*
al Institutului de Științe ale Educației**

Prezenta lucrare a fost realizată în cadrul Proiectului instituțional
*„Epistemologia și praxiologia asistenței psihologice a învățării pe tot
parcursul vieții”, 15.817.06.05F,*
sectorul *Asistența Psihologică în Educație, IȘE.*

Director de proiect:

Aglaida BOLBOCEANU, doctor habilitat, profesor cercetător

Recenzenți:

Nicolae Bucun – *dr. hab., prof. univ., IȘE*

Valentina Olărescu – *dr., conf. univ., UPS „Ion Creangă”*

Angela Cucer – *dr., conf. cercet., IȘE*

Elena Puzur – *dr., lector universitar, IȘE*

Violeta Vrabii – *lector universitar, IȘE*

Prepress: Editura Lyceum

CUPRINS

INTRODUCERE	4
DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI TERMINOLOGICE ALE FENOMENULUI CREATIVITĂȚII	6
METODOLOGIA DEZVOLTĂRII CREATIVITĂȚII PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI	18
PROGRAMUL DE ASISTENȚĂ PSIHOLOGICĂ	23
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	66
BIBLIOGRAFIE	70
ANEXE	73
<i>IMAGINI CU UTILIZAREA DIFERITOR METODE ȘI TEHNICI CREATIVE</i>	88

INTRODUCERE

Lucrarea de față reprezintă o necesitate a timpului și e de o actualitate incontestabilă în condițiile dezvoltării și schimbărilor accelerate în care trăim, convețuim, fiind extrasolicitați fizic și psihic.

Lucrarea îmbină informații de ordin teoretic și o parte din rezultatele studiilor experimentale, efectuate în cadrul proiectului instituțional de cercetare „*Epistemologia și praxiologia asistenței psihologice a învățării pe tot parcursul vieții*”, în sectorul „*Asistența Psihologică în Educație*”.

Ghidul metodologic „*Creativitatea – resursă psihologică pentru învățarea pe tot parcursul vieții a persoanelor cu dizabilități*” este elaborat în cheia pozițiilor și practicilor educaționale, accentuate în *Rezoluțiile Comisiilor Specializate ale Consiliului Europei* (anii 2000-2009), specificate în *Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația–2020”* a Republicii Moldova, în care se stipulează că: învățarea pe tot parcursul vieții presupune dezvoltarea unor competențe-cheie, care să stimuleze manifestarea *creativității și inovării*, ca fundament în dezvoltarea personală, civică, socială și profesională la toate persoanele, inclusiv și cele cu *anumite dizabilități*. Majoritatea statelor avansate stipulează dezvoltarea creativității ca un palier deosebit în realizarea politicilor educaționale [21; 32].

Fiind o cercetare experimentală, aceasta dovedește atât existența legăturii reciproce dintre creativitate și dezvoltarea personală, de cunoaștere și de susținere a persoanelor cu dizabilități, cât și modalitatea de a interacționa cu cei din jur, de a folosi propriile experiențe în dezvoltarea psiho-emoțională și socială.

În elaborarea acestui ghid, ne-am condus de principiile *unității, continuității, complexității și consecutivității*, permanent având în vizor beneficiarul.

Importanța lucrării este condiționată de tendința actuală de incluziune școlară și socială a persoanelor cu dizabilități; dezvăluie aspectele teoretice și practice ale dezvoltării creativității; conține aspecte psiho-sociologice ale evaluării creativității și ale mediului creativ structurate în jurul principalelor etape de viață ale persoanelor normalizate de orice vârstă; este evidențiat mecanismul de intervenție

psihologică, divizat în câteva blocuri funcționale principale: corecțional-recuperativ, de autoreglare a stărilor psihice, fizice și emoționale, adaptiv-compensator și relaxativ; este prezentat un sistem de exerciții și jocuri; un set de proiecte de activități dezvoltative, toate având aceeași funcție – dezvoltarea personalității subiecților vizați prin augmentarea creativității.

Ghidul prezentat este o abordare multidimensională, destinat psihologilor, psihopedagogilor practicieni, cadrelor didactice de sprijin, părinților etc. Implementarea metodelor și procedeele tehnologice noi de dezvoltare a creativității, imaginației și capacității inovatoare, vor servi ca fundament, ce contribuie la formarea abilităților de *self-management* și creștere personală a subiecților cu anumite deficiențe *de-a lungul întregii vieți*.

În finalul lucrării, sunt formulate recomandări practice mai speciale, care vor contribui la organizarea asistenței psihologice a persoanelor cu dizabilități, orientate spre formarea și dezvoltarea unei personalități creative.

DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI TERMINOLOGICE ALE FENOMENULUI CREATIVITĂȚII

Generalizând esențialul studiilor naționale și internaționale descrise, precum și al definițiilor date învățării pe tot parcursul vieții, putem accentua că o direcție prioritară de formare a personalității o constituie dezvoltarea *creativității umane*, care urmărește valorificarea tuturor dimensiunilor educației.

Problema creativității și dezvoltarea aptitudinilor creative nu este nouă, dar ea se pune astăzi mai pregnant grație faptului că societatea contemporană, dezvoltarea științifică solicită mai mult ca oricând creativitatea umană – progresul social și economic fiind în mare măsură dependent de cantitatea de imaginație, de ingeniozitate și originalitate investite în activitățile desfășurate de om în diverse domenii.

Termenul de *creativitate* își are originea în cuvântul latin “*creare*”, care înseamnă *a zămisli, a făuri, a da naștere, a genera, a produce, a crea ceva nou, original*, adecvat realității și este formulat de către savanții psihologi în mod diferit. În opinia lui *G.W. Alport*, de exemplu, fenomenul creativității desemnează un ansamblu de trăsături proprii fiecărui individ la un anumit nivel, iar potențialul creativ existent la toți oamenii poate fi actualizat și dezvoltat. Și într-adevăr, a crea înseamnă a face un lucru care nu a mai fost până la momentul dat, a născoci idei ce n-au existat, a inventa obiecte care nu au mai fost etc. [6; 18].

În acest context, prezentăm unele caracteristici esențiale ale structurii creativității (Figurile 1-5), cum ar fi:

Ca formațiune psihică, creativitatea se caracterizează printr-o multitudine de sensuri:

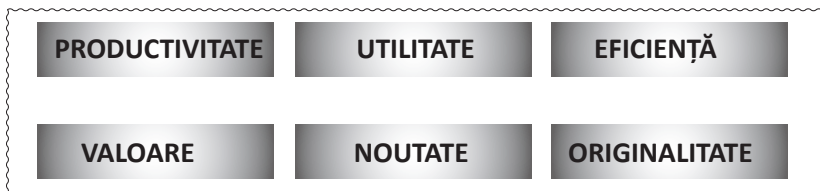

Figura 1. Sensurile creativității

Se disting cinci niveluri ale creativității:

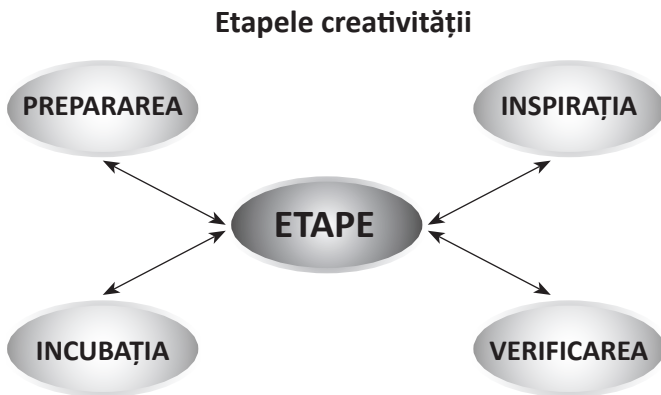
- Creativitatea expresivă
- Creativitatea productivă
- Creativitatea inventivă
- Creativitatea inovatoare
- Creativitatea emergentă

Figura 2. Nivelurile creativității

În sens restrâns, creativitatea **poate avea patru accepțiuni:**

- Ca produs
- Ca proces
- Ca disponibilitate și abilitate creativă
- Ca dimensiune complexă a personalității

Figura 3. Accepțiunile creativității

Criterii ale creativității

FLUIDITATEA	SE MANIFESTĂ PRIN UȘURINȚA EXPRIMĂRII
FLEXIBILITATEA	CONSTĂ ÎN UȘURINȚA DE A SCHIMBA PUNCTUL DE VEDERE
ORIGINALITATEA	ESTE EXPRESIA NOUTĂȚII ȘI A INOVAȚIEI
ELABORAREA	APTITUDINEA DE A PERFEȚIONA OBIECTUL ADAUGÂND DETALII

Figura 4. Criteriile creativității

Factori care blochează creativitatea

- Blocaje de tip emoțional
- Blocaje de ordin cultural
- Blocaje de ordin perceptiv
- Blocaje de tip metodologic

Figura 5. Factori de blocaj

Așadar, creativitatea este o caracteristică umană, prin care personalitatea este scoasă din anonimat, se eliberează și participă în mod irepetabil la dezvoltarea valorilor materiale, artistice, morale, tehnice, științifice.

În știința psihologică contemporană, se deosebesc două laturi ale creativității: *obiectivă* și *subiectivă*. Din punct de vedere al aspectului obiectiv, creativitatea se determină prin produsul său final, care poate fi o invenție, o descoperire științifică, o operă de artă, rezolvarea unei probleme de producție, de învățământ etc.

Deși nivelul produsului creat poate fi diferit, cele două cerințe - *noitatea* și *valoarea* – pentru societate sunt obligatorii.

În literatura de specialitate, sunt descrise multe și diverse definiții ale creativității.

Vom menționa numai câteva dintre ele:

- Creativitatea este procesul prin care se focalizează, într-o sinergie de factori (*biologici, psihologici, sociali*), întreaga personalitate a individului și care are drept rezultat o idee sau un produs nou, original, cu sau fără utilitate și valoare socială.
- Creativitatea este capacitatea esențială și integrală a persoanei, rezultată din activitatea conjugată a tuturor funcțiilor sale psihice (*intelectuale, afective, volitive*), conștiente și inconștiente, native și dobândite de ordin biologic, psihofiziologic și social, implicată în producerea ideilor noi, originale și valoroase.
- Creativitatea este capacitatea de a produce idei noi și originale, descoperiri, invenții, acceptate de comunitatea de experți, ca fiind adevărate valori științifice, estetice, sociale, artistice sau tehnice.

În prima definiție, creativitatea este calificată ca proces, în timp ce în alte două – ca o capacitate, ca produs ce poate avea sau nu valoare socială.

Astfel, creativitatea este o formațiune și o structură psihologică a personalității, care cuprinde atât procese și capacități, cât și alte fenomene psihice relevante ei. Atunci când această formațiune este pusă în funcțiune, ea realizează un produs creativ, care înseamnă o idee, o invenție, un dispozitiv tehnic, o teorie sau concepție științifică, o metodă, un principiu, descoperite prin intermediul creativității.

Acel produs însă poate fi considerat creativ numai în cazul când satisface anumite criterii: este nou, original, răspunde unor necesități sociale, este recunoscut de experți ca valoare autentică, ca adevărată descoperire (în cazul adulților). Produsele creativității copiilor (creativității expresive) diferă de cele ale adulților prin spontaneitate și intuiție, fantezie necontrolată, care compensează slăbiciunea compoziției raționale [1; 23; 27; 28].

Astăzi, creativitatea a dobândit accepțiuni diferite, dar și unele unilaterale:

- Inteligență fluidă (*R.B. Cattell*)
- Gândire direcționată creatoare (*E. Hilgard*)
- Gândire divergentă (*J.P. Guilford*)
- Rezolvare specifică de probleme

(*A. Newell, J.C. Shaw, H.A. Simen*)

- Rezolvare specifică de probleme slab structurate (*J. Bruner*)
- Imaginație creatoare (*Th. Ribot, J. Piaget*)
- Imaginație constructivă (*A. Osborn*)
- Gândire laterală (*E. de Bono*).

Există opinii conform cărora fenomenul creativității evoluează invers proporțional cu vârsta.

În viziunea lui *E.P. Torrance* [34; 35], traseul creativității evoluează astfel:

- crește până la 9 ani,
- stagnează între 9-12 ani,
- cunoaște un apogeu remarcabil între 12-17 ani.

A. Stoica consideră că potențialul creativ general constată o ascensiune în intervalul dintre 14-15 ani, când originalitatea și flexibilitatea regresează.

Trowbridge și Charles apreciază menținerea constantă a creativității între 13-15 ani pentru ca, apoi, să crească brusc de la 18 ani.

Într-un studiu experimental mai recent, s-a demonstrat că originalitatea (factorul fundamental specific al creativității) se plasează la puber pe un loc periferic în ierarhia gândirii divergente, ceea ce evocă nu doar prezența unui conformism intelectual, ci și necesitatea valorificării mai profunde a potențialului creativ [33].

J. Piaget, în lucrarea sa „*Despre natura creativității*”, expune o concepție interesantă despre esența gândirii creative și căile ei de dezvoltare. Autorul evidențiază două probleme:

- problema surselor de creativitate;
- problema mecanismelor creativității: în ce condiții se manifestă, ce reprezintă acest proces, cum creează omul ceva nou, ce nu a existat anterior.

În viziunea lui *J. Piaget*, creativitatea nu este legată întotdeauna de o dezvoltare timpurie intensă, nu corespunde vârstei biologice a persoanelor care, cu timpul maturizându-se, manifestă aptitudini creative înalte [22].

Date interesante despre dinamica fenomenului creativ sunt oferite în două lucrări clasice: *J.W. Getzels și P.W. Jackson* (1962);

M.A. Wallach și N.Kogan (1965), care menționează faptul că, începând cu un anumit nivel și la o anumită vârstă, corelația între nivelul intelectual și activitatea creativă dispăre. Mai târziu, Wallach și Kogan au întreprins o încercare de stabilire a legăturii între intelect și aptitudinile creative la copii de 11-12 ani (prin testări, convorbiri, observații). În urma testării, ei au evidențiat că, mai frecvent, în situațiile unor constrângeri, în cazul necesității de conformare la anumite reguli, adaptarea insuficientă este caracteristică copiilor care aparțin celor două grupuri intermediare: nivel intelectual înalt și creativ redus; nivel intelectual limitat și nivel creativ înalt [1; 26].

În „*Grand dictionnaire de la psychologie*”, creativitatea este enunțată drept capacitatea de a produce noi idei, lucruri, de a utiliza noi metode de comportare, de a găsi soluționări ale unei anumite sarcini etc. (Reuclin Maurice, Jean-Francois Leny, 1994).

Autorii concepției creativității din Rusia: В.Т. Кудрявцев, В.С. Юркевич, В.Н. Дружинин (1996), Д.Б. Богоявленская (1971) ș.a. subliniază că creativitatea este o proprietate generală a personalității, care influențează productivitatea indiferent de domeniul activității. Mai târziu, В.Н. Дружинин observă că creativitatea și inteligența generală sunt aptitudini ce determină rezolvarea problemelor complicate, dar joacă un rol divers la diferite etape ale acestui proces. În opinia lui Б. Теплов, С. Рубинштейн și altor psihologi vestiți, condiția principală pentru dezvoltarea creativității și prima sarcină a oricărei instruirii specializate este formarea unei personalități creative.

Problema dezvoltării personalității subiectului cu anumite deficiențe și a influenței pe care o exercită creativitatea asupra ei a fost abordată prin prisma teoriei constructivismului psihosocial a lui Л.С. Выготский. Conform acesteia, interacțiunile psihosociale de care beneficiază individul în procesul de dezvoltare îi vor influența personalitatea, psihicul, capacitatea intelectuală.

De asemenea, investigația abordează problema instruirii și psihocorecției integrale a persoanei cu dizabilități, precum și teoria despre perioadele senzitive de dezvoltare [1; 40; 41].

Creativitatea, ca formațiune psihică deosebit de complexă, a constituit o provocare și pentru diferite instituții psihologice.

Teoria asociaționistă a creativității (J. Maltzmann, S. Mednick) consideră creativitatea ca un proces asociativ între elementele date,

dirijat de anumite exigențe sau finalități în urma cărora apar combinații noi. Drept criteriu de evaluare a creativității este considerat numărul și originalitatea asociațiilor. Soluția este cu atât mai creativă, cu cât sunt mai diverse elementele care vor fi asociate.

S. Mednick insistă asupra existenței a trei tipuri de asociații creative:

- Serendipitatea – posibilitatea de a realiza asociații care conduc la noi descoperiri;
- Asemănarea – continuitatea unor cuvinte, ritmuri ce conduc la creativitatea artistică;
- Mediarea prin simboluri, care determină anumite asociații în urma cărora apar idei noi (creativitatea științifică).

Teoria gestaltistă (W. Kohler, M. Wertheimer, R. Arnheim, R.I. Mooney) consideră că demersul creativ nu se desfășoară aleator, ci trebuie să aibă permanent în vedere întregul problemei și să descopere structura internă a situației respective.

În opinia lui *Wertheimer*, creativitatea presupune înțelegerea problemei prin intuiție, și nu prin rațiune. Rezolvarea întâmplătoare a problemei sau cea bazată pe învățare nu cade sub incidența creației, iar specificul creativității artistice rezidă în predilecția acordată găsirii relației intime dintre formă și volum.

Teoria psihanalitică identifică frecvent referiri la capacitățile imaginative, creative ale ființei umane.

În concepția psihanalitică asupra creativității, un loc deosebit de important îl are conceptul de sublimare. S. Freud, în studiile sale, consideră că mecanismul inconștient al sublimării este o compensație, o creație cu rostul de a aduce o satisfacție diferită, dar superioară, creatoare de valori, ceea ce solicită în plus talent, inteligență și cultură. Comportamentul creativ este abordat ca un mecanism de apărare regenerat de idei, este o alterare sau o deplasare a impulsurilor originale de idei (sau inconștient), către exprimări pe care societatea le consideră acceptabile. După *Freud*, creativitatea are o origine individual-biologică, este un mod de apărare în fața socialului, presupunând o componentă și implicare afectivă cu accent pe nivelurile profunde ale inconștientului. Noua psihanaliză relevă valoarea subconștientului, care concentrează experiențe, imagini extrem de mobile. Conștiința, a cărei organizare logică împiedică fluiditatea ideatică,

finalizează în produse creative – jocul liber al preconștientului. Astfel, creativitatea devine un produs al eliberării temporale a jocului liber, al fanteziei preconștientului de către inconștient.

Teoria umanistă. G.W. Allport definește creativitatea ca un stil de viață ce permite deplina funcționare a personalității, considerând-o drept trăsătură generală a persoanelor adulte, o substructură de personalitate.

Teoria intelectualistă a lui J. Guilford constă în stabilirea pe baza modelului trifactorial al structurii intelectului, a factorilor creativității și elaborarea bateriilor de teste. În procesul creativ, acționează concomitent gândirea convergentă, care îngustează posibilitățile, tinzând către o soluție unică, pe când gândirea divergentă este orientată în toate direcțiile și tinde spre multiple variante și soluții de rezolvare [16; 25; 26].

În România, Rădulescu - Motru se referea la creație în termenii personalismului energetic și al vocației; M. Ralea consideră că originalitatea este mai mult dependentă de sentimente, decât de factorii intelectuali; V. Pavelcu susține că creativitatea este nucleul realizării educației viitoare. U. Șchiopu definește creativitatea drept „o dispoziție spontană de a crea și inventa, un potențial care există în fiecare persoană, inclusiv și cea cu dizabilități și la toate vârstele.” Ea susține că toate persoanele au imaginație și pot crea, iar datoria cadrelor didactice este de a stimula această creativitate. Creativitatea după Al. Roșca (1981), este un fenomen complex cu multiple aspecte, activitate sau proces care conduce la un produs caracterizat prin nouitate sau originalitate și valoare pentru societate. Conform opiniei P. Popescu-Neveanu (1987), creativitatea presupune predispoziția generală a personalității spre nou, o anumită organizare a proceselor psihice în sistemul de personalitate [1; 31].

În Republica Moldova, dezvoltarea și stimularea creativității la toate nivelurile sistemului educațional evoluează conform obiectivelor specificate în *Strategia 2020*. Realizarea cercetărilor științifice fundamentale în domeniul psihopedagogiei speciale, care delimitează clar legătura dezvoltării creativității persoanelor cu dizabilități cu activitatea de cunoaștere a personalității, au fost realizate de către: N. Bucun, V. Rusnac, D. Antoci, O. Paladi, A. Danii, I. Racu, O. Ababii, V. Prițcan, N. Danii, V. Chicu ș.a.

N. Visun, în lucrarea „*Основы трудовой деятельности при нарушениях слуха*”, a determinat perspectivele dezvoltării bazelor psihopedagogice privind activitatea tehnologică în caz de deficiențe de auz. Una dintre direcțiile prioritare de cercetare a constatat în determinarea celor mai intacte funcții psihice, pentru a declanșa mecanismele compensatorii, fapt deosebit de important în cazul când o anumită funcție nu mai poate fi restabilită. În acest mod, sistemul nervos central utilizează diverse mecanisme, bazate pe anumite principii de funcționare, astfel, asigurând nu doar nivelul înalt de analiză a stimulilor externi, dar și posibilități majore de compensare a structurilor centrale.

Ca urmare, prin *instruirea tehnologică* pot fi oferite oportunități reale, menite să dezvolte aptitudinile creative ale persoanelor cu dizabilități: *flexibilitatea, originalitatea, gândirea divergentă* etc. Prin conținutul său, educația tehnologică implică subiecții nominalizați în descoperirea mediului în care trăiesc, îi inițiază în confecționarea unor lucrări simple, utile, necesare – rezultat al imaginației și al gândirii lor creative [39].

I. Racu, în cercetările efectuate, descrie creativitatea ca pe o performanță originală, ce condiționează formarea personalității prin conștientizarea și depășirea propriilor limite, transformându-le în competențe și capacități. De asemenea, el accentuează oportunitatea dezvoltării creativității încă din ciclul primar, care ar permite progresul copiilor pe parcursul vieții la toate nivelurile de învățământ special și general [25; 26].

Importanța pozițiilor teoretice și aplicative a investigațiilor realizate de savanții și specialiștii vizați, ne-a determinat căutarea modalităților de inițiere a unor acțiuni/programe de asistență psihologică flexibile, inovative și adecvate la nevoile subiecților cu dizabilități.

Majoritatea cercetătorilor susțin că suportul natural al creativității îl constituie însușirile psihice caracteristice copilului: activismul intelectual, receptivitatea vie, interesul de cunoaștere sporit, curiozitatea mereu activă, sensibilitatea afectivă și sensibilitatea la probleme, necesitatea de auto-exprimare, succes și apreciere.

Creativitatea, fiind dimensiunea principală a personalității omului contemporan, constituie o problemă centrală a școlii viitorului. Fără realizarea deplină a creativității fiecărei persoane, viața socială devi-

ne monotonă, banală, restrictivă. Nu mai există magie, diversitate sau schimburi de păreri.

Din punct de vedere psihologic, creativitatea este o dimensiune integrală a personalității, care întrunește o serie de atribute specifice: noutate, originalitate, imaginație, inteligență, motivație și voință, dar nu poate fi explicată doar prin aceste aspecte.

Ca proces, ea este cea care descoperă noi probleme și contribuie la rezolvarea lor.

Dezvoltarea potențialului creativ uman presupune, în primul rând, o optimă interacțiune educativă a tuturor factorilor care o influențează. În acest caz, sunt necesare acțiuni concentrte în trei planuri distincte: social, psihologic, calitatea vieții.

În *plan social*, pentru descătușarea energiilor creatoare umane este necesar de a asigura:

- participarea democratică și creativă la procesele decizionale, ce se referă la viața oamenilor;
- aprecierea socială a muncii creative a persoanelor respective, indiferent de nivelul lor de dezvoltare;
- crearea posibilităților reale pentru petrecerea timpului liber prin desfășurarea unor activități creative, după preferință;

În *plan psihologic* este important:

- crearea unui sistem eficient de instruire și învățare permanentă;
- nivel înalt al calității educației și învățământului;
- preocupări sistematice de calificare a specialiștilor, prin promovarea creativității și inovării;
- educația pentru creativitate și prin creativitate.

În ceea ce privește *calitatea vieții* se impune crearea unor condiții favorabile, specifice unde să se poată acționa efectiv, cu responsabilitate pentru a susține psihic și fizic potențialul creativ ale persoanelor aflate în dificultate [5; 7; 24].

Cum o putem stimula, ce o poate bloca și ce arată studiile în psihologie despre fenomenul creativității?

Dacă ar fi să ne gândim la „*taxonomia lui Bloom*” din învățare, creativitatea apare cam pe la nivelul de sinteză, în care ai înțeles și

stăpânești ceea ce înveți și ești capabil să vii cu idei noi. Pentru a dobândi o competență și a o perfecționa, este nevoie de practică - „*Perfect practice makes perfect*”. Exersează cât mai mult și vei deveni din ce în ce mai bun [9].

Cercetările desfășurate de psihologul *Robert Epstein* au demonstrat că punerea în practică a câtorva activități poate duce, în final, la apariția ideilor creative. Astfel, autorul propune:

- Notați ideile care vă vin pe parcursul zilei și reveniți la ele atunci când sunteți pregătiți să le dezvoltați.
- Propuneți-vă să rezolvați sarcini care, din start, par să nu aibă o rezolvare.
- Îmbogățiți-vă bagajul de cunoștințe cu informații din domeniile variate, nu doar cu cele de interes pentru profesia sau *hobby-urile* voastre. Citind, participând la cursuri/evenimente pe teme cât mai diverse, veți da ocazia creării de conexiuni între informațiile noi și cele deja stocate în memorie.
- Contactul cât mai des cu persoane interesante și obiecte ieșite din comun poate, de asemenea, să ajute la stimularea ideilor originale.

În acest sens, *Epstein* a publicat un studiu în care a arătat că 74 de adulți ai unei firme, care au participat la seminariile organizate de el pentru exersarea acestor acțiuni, și-au crescut cu 55% rata de generare de soluții și idei inovatoare și creative [11].

Creativitatea înseamnă, în esență, să reordonezi informația de care dispui despre o situație sau alta. Să gândești altfel.

Michael Michalko, unul dintre cei mai apreciați experți în domeniul creativității, în lucrarea sa „*Secretele creativității*”, descrie diferite strategii și idei de dezvoltare a gândirii creative în plan profesional și personal.

Prezentăm, în continuare, câteva idei oferite de acest „*guru*”:

- Fă gândurile cât mai vizuale. Folosește diagrame, grafice, hărți. *Flipchart-ul* nu s-a inventat întâmplător, ci pentru că permite să ai în vizor mai multe informații simultan. Formulează tema. Asociază liber cuvinte. Scrie tot ce-ți trece prin cap.
- Folosește jocul combinatoric.
- Fă-ți timp să te joci – jocul te învață să devii mai creativ.
- Găsește și folosește ceea ce... nu cauți.

Este foarte importantă reformularea problemei în mai multe feluri. Cele specifice duc mai repede la soluții. Definește cât mai specific (*cine, ce, unde, când, de ce, cum?*).

- Pune întrebări ludice.
- Fă-ți timp să gândești – înțelepciunea este o sursă de putere.
- Fă-ți timp să visezi – visele se realizează.

Mihaela Roco în cartea sa, "*Creativitatea și inteligența emoțională*", susține că principalul motiv al creativității este tendința fiecărei persoane de a se actualiza pe sine, de a deveni ceea ce este potențial. Totodată, ea accentuează că, prin educație și exerciții, unele componente ale inteligenței emoționale, tratate ca însușiri de personalitate, conduc către o creativitate sporită, deci și spre performanță. Aceasta, la rândul ei, trebuie să promoveze un nou mod de învățare creativă, care să pună accent pe învățarea prin cercetare – descoperire; pe învățarea prin efort propriu – independent sau dirijat [29].

E. Raudsepp accentuează că lipsa receptivității și a performanței creative nu este cauzată atât de mult de absența potențialului creativ, cât mai ales de barierele cognitive, emoționale și de cele referitoare la relațiile interumane și de comunicare. El consideră că factorii, care influențează dezvoltarea creativității, trebuie să fie abordați în mod global, unitar, interactiv și dinamic [29].

Rezumând experiența națională și internațională a dezvoltării personalității prin augmentarea creativității, putem formula următoarele **concluzii**:

- În literatura de specialitate, sunt expuse diverse poziții, puncte de vedere ale mai multor savanți psihologi, referitoare la conceptul de creativitate. Indiferent de termenii utilizați, cercetătorii recunosc *creativitatea drept un component esențial al personalității*, care este în concordanță directă cu procesul învățării pe parcursul întregii vieți; *ca aptitudine generală a personalității*, care se află în strânsă legătură cu procesele psihice cognitive.
- O abordare comună a mai multor autori, privind fenomenul creativității cu referire la persoanele cu dizabilități, o constituie învățarea permanentă a adulților, care condiționează succesul acestora în diverse domenii de activitate.

METODOLOGIA DEZVOLTĂRII CREATIVITĂȚII PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Prezumțiile teoretice cu referință la problema dată au servit drept bază în realizarea unei cercetări calitative prin descrierea cât mai detaliată a posibilităților creative și evidențierea practică a capacităților persoanelor cu dizabilități.

În abordarea științifico-metodologică a dezvoltării creativității la persoanele date, am pornit de la ideea că învățarea interactiv-creativă este un proces evolutiv, care are la bază receptivitatea față de experiențele noi, căutate și rezolvate prin explorare, analiză, sinteză, generalizare, abstractizare, concretizare, punându-se accentul pe realizarea conexiunilor dintre sensuri și solicitând o profundă implicare intelectuală, psihomotorie, afectivă și volițională

Scopul acestei etape de cercetare este elaborarea unui program de asistență psihologică orientat spre stimularea creativității, fapt ce ar contribui la dezvoltarea corelației dintre *creativitate* și fenomenul *învățării pe tot parcursul vieții*, favorizând, astfel, dezvoltarea generală și progresivă la toate nivelurile de învățământ special și general a persoanelor cu dizabilități.

De asemenea, la baza acestei metodologii va sta ideea conform căreia creativitatea poate influența, în anumite limite prin antrenare, prin desfășurarea activităților speciale, îmbogățirea conținuturilor instructiv-educative, dezvoltarea unei personalități autonome și creative.

E cunoscut faptul că persoanele cu dizabilități au aceleași *trebuințe* [5] de bază în creștere și dezvoltare, ca și ceilalți:

- nevoia de afecțiune și securitate;
- nevoia de apreciere și întărire pozitivă;
- nevoia de responsabilitate și independență;
- nevoia de încredere în sine;
- trebuința de comunicare.

Sugestiile metodologice, elaborate pentru promovarea creativității, care conferă dezvoltare și integritate, se concentrează pe câteva *grupuri de principii generale*, stipulate de psihologia dezvoltării, educațională și corecțională:

- evidența particularităților psihologice individuale și de vârstă

- principiul individualizării și independenței (nu sunt noțiuni identice)
- principiul sistematizării și consecutivității
- principiul accesibilității și responsabilității sociale
- principiul cooperării și libertății în alegerea și rezolvarea sarcinilor creative
- creșterea implicării, adoptarea și luarea deciziilor.

Principiul general însă rămâne a fi parcursul de către persoanele cu deficiențe a tuturor etapelor *de la simplu la complex*, implicarea acestora în activități bazate pe metode active, precum problematizarea, descoperirea și înlăturarea barierelor psihosociale (timiditate, teama de a nu greși, descurajarea, lipsa de perseverență) care pot frâna dezvoltarea creativității.

O componentă importantă a demersului nostru metodologic de sporire a creativității persoanelor respective a constituit-o abordarea creativă a formelor de instruire, care, tratate multiaspectual, cunosc o evoluție pluriaspectuală, cu relevanțe multiple. Având în vedere că abilitățile creative pot fi influențate, antrenate, cultivate, se pare oportun a menționa anumite *premise*, ce pot fi considerate drept cerințe specifice învățării creative:

- să se insufle subiecților, prin modul de prezentare a informațiilor, prin stilul său de gândire, prin specificul solicitărilor formulate, o atitudine și un stil de gândire creator, liber, independent;
- să stimuleze și să orienteze gândirea acestor persoane spre nou, spre neexplorat;
- să se asigure o atmosferă permisivă, cu un climat optim în manifestarea lor liberă, spontană, fără frică de a greși, de a primi sancțiunea, de a i se aprecia critic imediat opțiunea;
- să se direcționeze potențialul creativ al subiecților spre acele zone în care ei au șansele cele mai mari de manifestare eficientă, de realizare efectivă.

De menționat că particularitățile specifice dezvoltării cognitive, social-personale, afective ale persoanelor cu anumite dificultăți prin promovarea creativității necesită o structurare deosebită a direcțiilor de intervenție psihologică dezvoltative, care urmează a fi centrată și pe anumite *condiții*:

- existența unor relații sociale de tip democratic;
- prezența libertății și a securității psihologice;

- repetarea în instruire, ceea ce asigură formarea cunoștințelor și abilităților trainice;
- posibilitatea individului de a avea încredere în viitorul său.

Principal, în *sugestiile metodologice* expuse, este și ideea de a realiza o educație nondirectivă, în care să se pună accent pe dinamica dezvoltării personalității prin promovarea creativității; pe competența psihologului de a asigura un climat relațional încurajator pentru toate persoanele și pentru fiecare persoană în parte; pe stimularea independenței în gândire și acțiune a subiecților implicați în cercetare, prin dezvoltarea unui spirit de colaborare și toleranță [16; 31].

Psihologul american *C. Rogers* consideră că principalul motiv al dezvoltării creativității este tendința omului de a se actualiza pe sine, de a deveni ceea ce este potențial. Creativitatea există în fiecare individ, inclusiv și la persoanele aflate în dificultate, așteptând condiții optime pentru a fi exprimată. Importanța crescândă a creativității în plan individual, de grup sau social i-a determinat pe mai mulți cercetători în psihologie să investigheze modalitățile de stimulare a acestora prin identificarea barierelor psihologice inhibitorii.

Reflectând asupra barierelor, care pot apărea în procesul de învățare pe tot parcursul vieții, vom evidenția una dintre cele mai populare clasificări. Aceasta îi aparține lui *Cross*, care s-a axat pe trei grupuri de bariere:

- situaționale, care influențează din extern și nu pot fi controlate de persoană;
- instituționale sau structurale, ce țin de instituțiile care furnizează programe de învățare – cum sunt construite activitățile, în ce măsură răspund nevoilor persoanei, cât de adecvate sunt metodele de lucru cu ei;
- bariere psihologice, bazate pe atitudini personale, atitudinea față de sine, perceperea capacității de a-și onora obligațiile coerente acestui statut [6; 31].

Cunoșterea fenomenelor și barierelor, care obstrucționează mecanismul creativității și al performanței umane la persoanele cu nevoi speciale prin prisma conceptului „învățare pe tot parcursul vieții”, ne-a permis accentuarea câtorva idei:

- un blocaj, o barieră psihologică poate fi orice fenomen care interferează sau împiedică abilitățile cuiva în rezolvarea creatoare a problemelor;

- orice însușire a proceselor psihice cognitive, afective, motivaționale, ca și anumite trăsături temperamentale sau caracteriale, pot deveni obstacole ale creativității în anumite condiții.

V. Belous, de pe dubla poziție de inventator-creator, insistă, în numeroasele sale lucrări ce prezintă știința și arta creației, că obstacolele de **ordin psihologic** (între care: lipsa *flexibilității*, *fluența scăzută*, *rigiditatea funcțională*, *frica de critică*, *frica de ridicol*, *timiditatea*, *descurajarea și auto-descurajarea*) sunt cele mai importante obstacole în calea creativității și performanței umane [6; 9].

Cercetările teoretice și practice, efectuate prin abordarea metodologică diferențiată (*chestionare*, *grila de observare*, *teste psihologice*), au permis evidențierea unor bariere psihologice, ce inhibă manifestarea creativă la persoanele cu dizabilități, care influențează semnificativ formarea și dezvoltarea lor psihică.

În scopul creării unei imagini clare la acest subiect, expunem unele rezultate obținute în urma realizării experimentului de cercetare, desemnat să determine factorii psihosociali, cu care se confruntă subiecții nominalizați în direcția dezvoltării creativității și natura lor.

Dacă e să vorbim de rezultatele expuse de întreg grupul de *adolescenți*, total – 25 persoane, atunci putem releva următoarele *blocaje*: gradul de dependență față de adulți - 100% subiecți, lipsa de încredere în capacitatea de a fi creativ – 83,3% subiecți, urmat de lipsa susținerii și gândire încetenită – 76,6% respondenți, dificultăți de comunicare (relaționare) cu cei din jur - 70,0%, timiditate – 66,6%, frica de respingere și de a fi criticat – 56,6%, lenea – 50,0%, teamă de a nu greși – 46,6%, descurajarea – 43,3%, lipsa curiozității – 36,6% subiecți.

La respondenții *adulți*, total – 10 persoane, au fost evidențiate următoarele *obstacole*: complexul de inferioritate – 90,0% subiecți, diferența socială – 80,0%, lipsa de cunoștințe în propriul domeniu de activitate – 80,0%, capacitate scăzută de comunicare - 70,0% respondenți, manifestări de timiditate și anxietate – 60% subiecți, lipsa de interes și dorința de a crea - 50,0% subiecți, gândire încetenită și teamă de a nu se face de râs – 50,0% subiecți, lipsa de încredere în capacitatea de a fi creativ - 40,0%, lipsa de inițiativă și interese, frica de a fi criticat – 40,0% subiecți, lipsa înclinațiilor spre probleme concrete, practice – 30,0% dintre respondenți.

În ierarhizările efectuate conform mediilor obținute de cele două grupuri de persoane cu diverse dizabilități, s-au evidențiat ca importante pentru **subiecții adulți** blocajele: *complexul de inferioritate, diferența socială, lipsa de cunoștințe în propriul domeniu de activitate, capacitate scăzută de comunicare*; pentru **subiecții adolescenți**: pe primele locuri s-au situat: *dependență față de adulți, lipsa de încredere în capacitatea de a fi creativ, timiditate, lipsa susținerii, lipsa părinților, lipsa dragostei de părinți, gândire încetenită, lipsa de interes etc.*

În ansamblu, s-a constatat că rezultatele obținute în ambele grupuri au și unele tangențe, cum ar fi: *complexul de inferioritate, lipsa de încredere în capacitatea de a fi creativ, frica de a fi criticat, lipsa susținerii, incapacitatea de a folosi toate abilitățile etc.* [14].

Concluzii

Identificând barierele psihologice cu care se confruntă *adolescenții și adulții* cu dizabilități și factorii care contribuie la dezvoltarea lor personală, se poate susține că performanțele creative ale acestora nu sunt posibile fără: formarea și dezvoltarea factorilor intelectuali și non-intelectuali ai creativității; dezvoltarea spiritului de observație până la cele mai complexe capacități aptitudinale ale gândirii și imaginației creatoare; dezvoltarea anumitor *resurse interne*, care presupun în primul rând *imaginație*, în al doilea rând *motivație*, în al treilea rând *voință*, și *perseverență*.

Fiind un complex atitudinal, creativitatea la persoanele respective se distribuie prin: educabilitatea *diferențiată* în funcție de natura barierelor psihosociale identificate; prin metode și tehnici de intervenție bine structurate, axate pe *dezvoltarea treptată* a gândirii creative; colaborarea strânsă cu persoanele cu nevoi speciale; dezvoltarea activităților *practice* și de tip *artistico-creativ*, pentru cultivarea dorinței de a învăța *incontinuu*.

Noile concepții psihologice nu supun îndoielii faptul că educația înzestrată cu un larg repertoriu de creativitate și cunoaștere, reprezintă un act de modelare, capabil să soluționeze problemele identificate, prin prisma valorilor și strategiilor validate, confirmate și apreciate psihosocial.

PROGRAMUL DE ASISTENȚĂ PSIHOLAGICĂ

Prezentăm în continuare un *Program de asistență psihologică*, care decurge, în mare măsură, din asimilarea informației studiate și rezultatelor obținute în urma realizării cercetării experimentale, care ne-a oferit anumite sugestii metodice, privind augmentarea creativității persoanelor cu dizabilități.

Scopul Programului de asistență psihologică implementat constă în prezentarea și interpretarea unui ansamblu de metode și procedee variate și eficiente de lucru, orientate spre dezvoltarea potențialului creativ la persoanele cu dizabilități; competențelor psiho-emoționale și sociale; creșterea gradului de integrare și de adaptare la contextele sociale, familiale sau cele din grupurile de covârșnici la care aderă.

Obiective:

- Formarea personalității creatoare; ideilor despre exprimarea liberă, utilizând valențele creativității și imaginației; cunoașterea abilităților de care dispun; însușirea competențelor de comunicare; dezvoltarea relațiilor interumane.
- Dezvoltarea încrederii și convingerii în activitățile de stimulare a potențialului creativ prin metode cu valențe activatoare.
- Dezvoltarea capacității creative și intelectuale – posibilitate de adaptare la situații noi.
- Cultivarea dorinței de a învăța încontinuu.

În vederea identificării specificului dezvoltării potențialului creativ la persoanele cu dizabilități, a legăturii dintre însușirea proceselor psihice cognitive și atitudinile pentru creativitate, valorificând totodată și posibilitățile lor compensatorii, a orientării spre o formă corespunzătoare de intervenție psihologică ameliorativă, s-a realizat o *evaluare inițială complexă de psihodiagnostică* prin aplicarea unor metodologii și instrumente investigative specializate: *ancheta psihologică, teste psihologice specifice* validate științific, care pornesc de la patru criterii de bază: *fluiditate, flexibilitate, originalitate, imaginație*.

Evaluarea inițială se raportează la respectarea câtorva principii de bază, cum ar fi: principiul asigurării dezvoltării subiectului în con-

formitate cu potențialul de care acesta dispune; principiul abordării pozitive; principiul adaptării programului de intervenție diferențiat și personalizat etc.

De asemenea, ne-am axat și pe unele *criterii* generale despre creativitate, cum ar fi: studierea multidirecțională a creativității; capacitatea persoanei de a produce noi idei, de a utiliza noi metode de comportare, de a găsi noi soluționări ale unei anumite sarcini.

Astfel, instrumentele investigaționale, aplicate cu scopul evaluării inițiale a nivelului de creativitate a persoanelor cu dizabilități, au fost următoarele:

Ancheta psihologică, aplicată în două forme:

- prin **interviu semistructurat cu răspunsuri libere**, utilizat la etapa incipientă de culegere a datelor, care permite obținerea informației pe marginea subiectului prin adresarea întrebărilor adecvate, organizarea unor discuții semidirective cu o expunere liberă a celui interviuat, convorbiri adaptate la cerințele tematicii (fiind una din cele mai utilizate tehnici din cadrul științelor socio-umane după *F.Nils* și *B. Nils*).

Totodată, aceasta este o formă de interacțiune psihologică și socială, cu influență imediată și o modalitate optimă de stabilire a contactului cu subiectul investigat (Anexa 1).

- pe bază de **chestionare**, strategie care ne-a permis colectarea de la participanți a unor date și informații privind învățarea pe tot parcursul vieții; resursele și bariere psihosociale, care diminuează dezvoltarea creativității. Metoda include întrebări sau afirmații care elucidează: caracterul problemelor persoanelor nominalizate (*închistare, agresivitate, anxietate*); trăirile lor emoționale, manifestate în diferite situații (relații interpersonale).

Asemenea informații prezintă o mare importanță pentru cunoașterea unor laturi ale personalității subiectului (atitudini, deprinderi, trăsături de caracter ș.a)

- Dat fiind faptul că o prioritate a sistemelor de învățământ la nivel global a devenit învățarea pe tot parcursul vieții (*lifelong learning*), pentru început a fost propus un mic **chestionar**, care a inclus un set de întrebări, ce au avut menirea de a determina reprezentările sociale despre acest proces ale subiecților cu dizabilități (adolescenți și adulți) (Anexa 2, 3).

➤ **Chestionarul de atitudini creative** (adaptat de *Mihaela Roco*)

Pentru a intelege mai bine *mecanismele creativității*, atitudinea subiecților față de modalitățile personale de adaptare la situația de dizabilitate a fost aplicat *chestionarul de atitudini creative* (adaptat de *Mihaela Roco*), care este orientat spre accentuarea faptului că toate persoanele, inclusiv și cele cu nevoi speciale, sunt creative. Acesta a ajutat subiecții intervievați să-și identifice propriile resurse psihosociale și să scoată în evidență factorii care reduc dezvoltarea creativității.

Testul măsoară 16 atitudini creative, iar pentru fiecare atitudine există câte trei itemuri. În așa mod, prin răspunsurile desemnate, se evaluează trei factori intelectuali ai potențialului creativ și anume: fluiditate, flexibilitate și originalitate (Anexa 4).

➤ Chestionarul „**Eliminarea obstacolelor**” după *E. Raudsepp*

Acesta a avut scopul de a determina tipurile de bariere psihologice existente la adolescenții și adulții cu nevoi speciale; a oferi fiecărui subiect un tip de evoluție de autoapreciere, care le va deschide bariere psihologice, ce inhibă manifestarea creativă. Chestionarul cuprinde mai multe variante de răspunsuri. Intervievații selectează acele răspunsuri care-i caracterizează cel mai mult (Anexa 5, 6).

➤ **Testul de imaginație și creativitate a lui E. P. Torrance** (*Torrance Test Creative Thinking – TTCT*), care a cuprins două subteste – *verbal și nonverbal*.

Testul se bazează pe concepția lui *P. Torrance* despre creativitate ca aptitudine a persoanelor de a percepe lacunele în cunoștințe, și, ca urmare, de a solicita subiecților să caute soluții, să aibă cât mai multe idei, să determine cât mai multe asociații noi, să lanseze diferite ipoteze etc.

Totodată, testul respectiv scoate în evidență cele mai importante caracteristici ale potențialului creativ și posibilitățile de dezvoltare și realizare a personalității (Anexa 7, 8).

În cadrul programului prevăzut pentru formarea personalității creatoare, a aptitudinilor specifice fiecărei persoane, este necesară o activitate sistematică, organizată, diferențiată.

Pentru elaborarea activităților psiho-corecționale în dezvoltarea creativității, s-a ținut cont că aceasta se formează prin învățare sau

modelare creativă și prevede anumite obiective: stimularea operațiilor gândirii, dezvoltarea memoriei, atenției, abilităților de lucru; dezvoltarea imaginației creative, eliminarea barierelor psihologice în comunicarea persoanelor cu dizabilități cu colegii lor și cu adulții, încurajarea de a cunoaște, de a fi original și inventiv.

În procesul activităților, subiecților li se va sugera ideea de libertate a creației, permanent se va stimula inițiativa și independența, cunoașterea relațiilor interumane, dezvoltarea conștiinței de sine.

Prin urmare, implementarea unor programe de asistență psihologică privind dezvoltarea creativității vor veni să suplinească lipsurile aplicative ale teoriei și vor permite descătușarea potențialului creativ determinând, astfel, compensarea deficienței, creșterea opțiunilor de profesionalizare și integrare în societate ale acestor persoane.

În acest sens, au fost luate în considerare și recomandările psihologului român *P. Constantinescu-Stoleru* care evidențiază că factorul cel mai important, în elaborarea programului, este pregătirea specialiștilor în domeniu, care trebuie să mobilizeze persoana la căutări, să încurajeze efortul creativ, să identifice și să direcționeze acel potențial creativ spre domeniul în care subiectul are șansele cele mai mari de realizare [1; 29; 30].

De menționat că progresul creativității, în plan mondial, se realizează prin metode și procedee specifice, deja cunoscute și frecvent utilizate, cum ar fi: învățarea prin *matricea descoperirilor* a lui *Abraham Moles*; *descoperirea dirijată* (călătoriile pe hartă, continuarea unei nuvele sau povestiri); *brainstormingul*, *sinectica* (elaborată de *William Gordon*); *Delfi*, *Frisco*, *Philips*, *discuția Panel*; *metoda gândirii laterale* a lui *Edward de Bono*; *testul de atitudini creative*, după *Mihaela Roco*; *Testele Torrance ale Gândirii Creative (TTCT)*; *bateria de teste Guilford*, care constă din zece teste individuale și măsoară diferite aspecte ale gândirii.

De asemenea, *Khatena și Torrance (1977)* au dezvoltat un test de creativitate denumit *Inventarul Percepției Creative*, care cuprinde două măsuri ale percepției creative și anume:

- *Ce tip de persoană ești? (What Kind of Person Are You?)* - testul *WKOPAY*
- *Ceva despre mine însumi (Something About Myself)* - testul *SAM*

Dintre acestea, *SAM* măsoară înclinațiile artistice, inteligența, individualitatea, sensibilitatea, inițiativa, iar *WKOPAY* măsoară imaginația disciplinată, auto-încrederea, atracția pentru autoritate, curiozitate, creativitate etc.

Pentru a diversifica modalitățile de dezvoltare a creativității *Asociația European Affairs*, în 2006, a propus un „*Indice de creativitate european*”, ce conține patru sub-indici: *Talent, Creativitate, Tehnologie, Inovație și Diversitate*. Acesta necesită identificarea unui set de factori care pot influența creativitatea, construirea unor indicatori adecvați în relație cu ei și stabilirea unui sistem de monitorizare a performanțelor creative în anumite condiții [9; 16].

Prin conținutul său, programul elaborat îmbină cu succes metodele clasice pentru îmbunătățirea potențialului creativ, enumerate anterior, cu metode mai noi, specifice psihoterapiei experiențiale.

De asemenea, în *Programul de intervenție psihologică* vor fi folosite metodologii tratate diferențiat: de evaluare și educație, unde învățarea va fi reflectată ca principala formă de activitate, care influențează dezvoltarea proceselor psihice; dezvoltarea creativității; particularităților de autocunoaștere; capacităților de comunicare și interrelaționare; psihomotricitate; maturitatea psihosocială; aspecte psihopedagogice.

Aspecte aplicative în realizarea activităților corecțional-dezvoltative

Premisa asigurării unui serviciu de asistență psihologică de succes constă în cunoașterea particularităților de dezvoltare psihosocială a persoanelor cu dizabilități, care joacă un rol hotărâtor în proiectarea activităților ulterioare.

Astfel, o metodă indicată, care poate conduce la întărirea relației de consiliere cu respondenții, este:

„Contactul psihologic”

De fiecare dată, inițiind o consiliere psihologică, specialistul are de soluționat mai multe probleme de „începere” a consultației: organizarea unei discuții orientată spre încredere, deschidere, neutralizarea rezistenței interne, creșterea interesului, adoptarea deciziei de sine-

stător etc. Atmosfera trebuie să fie una confortabilă, ca să predispu-
nă subiectul spre comunicare și să-i asigure starea de a se simți la egal
cu psihologul. Pentru a stabili contactul inițial pozitiv-emoțional, psi-
hologul va adresa câteva întrebări cu conținut neutru (despre *timp, prieteni, filme, muzică* etc.). Chiar de la începutul ședinței, e bine să se demonstreze că psihologul vede în partenerul său de dialog un interlocutor interesant.

De remarcat că o oră este cea mai bună opțiune pentru fiecare ședință.

În continuare, propunem câteva metode de psihoprofilaxie, se-
lectate din vastul complex metodologic, prevăzut pentru dezvoltarea
personalității creatoare la subiecții cu dizabilități.

În acest spectru al diversității, s-a utilizat o formă de intervenție
psihologica – axată pe **terapie ocupațională** (*American Occupational
Therapy Association*). Aceasta promovează un nou mod de învățare
creativă, care va pune accent pe: dezvoltarea componentelor inteli-
genței emoționale, componentelor de autocunoaștere, tratate ca în-
sușiri complexe de personalitate, ce vor conduce către o creativitate
sporită, deci și spre performanță; învățarea prin cercetare – descoperire;
învățarea prin efort propriu – independent sau dirijat; valorifi-
carea procesului de compensare și adaptare la incluziunea școlară și
socială a persoanelor cu nevoi speciale.

Contribuția substanțială la procesul de transformare a terapiei
ocupaționale în știință au adus-o, în mod deosebit, specialiștii din
S.U.A. și din țările *Europei de Vest*.

În *S.U.A.*, fondatorii acestei terapii sunt considerați *A. Mayer, E. Tracy, H.J. Hall, W.R. Dunton, G.E. Barton* etc. Aceștia afirmă că prin
îmbinarea preocupărilor mentale cu activitatea creativă, manuală, se
vacontribui la menținerea sănătății psihice, fizice și morale.

S.E. Tracy descrie anumite metode de învățare prin activități speci-
ale pentru ameliorarea unor deficiențe diverse, practicabile într-o va-
rietate de situații de desfășurare a procesului psihoterapeutic – ate-
liere speciale, instituții de învățământ, acasă, spitale etc. (*Manualul
„Studii asupra ocupațiilor indivizilor”*).

H.J. Hall dă un nou impuls terapiei ocupaționale prin „îmbinarea
preocupărilor mentale cu activitatea manuală într-un factor puternic
de menținere a sănătății psihice, fizice, mentale și morale, atât pentru

persoanele cu dizabilități, cât și pentru întreaga comunitate (Materialul „*Lucrul cu propriile noastre mâini*”).

El divizează activitățile psiho-corecționale în două categorii:

- activități pentru amuzament sau distracții;
- activități de remediere, cu valoare psihologică și terapeutică.

G.E. Barton definește terapia ocupațională ca fiind știința instruirii și încurajării persoanelor cu dizabilități de a practica anumite activități ce sunt destinate implicării acelor metode ce produc efecte psiho-corecționale benefice (1983) [34].

În țara noastră, dezvoltarea terapiei ocupaționale a obținut anumite progrese, grație activităților recuperative utilizate de specialiștii din învățământul special. Spre exemplu, *A. Danii* și *O. Ababii*, în lucrările sale, promovează integrarea școlară și socio-profesională, orientată la dezvoltarea simțurilor, voinței și a gândirii persoanelor cu dizabilități mentale severe și multiple. Toate acestea, fiind realizate prin aplicarea *terapiilor complexe* orientate la dezvoltarea, compensarea și recuperarea sferelor – afectivă, cognitivă, psihomotoră – demonstrează o alterare fundamentală și completă a subnivelurilor conștiinței și a fenomenului compensator.

De asemenea autorii evidențiază *alternative educaționale/psihopedagogice* – component care contribuie la *dezvoltarea creativității* de la vârste mici și sunt esențiale pentru educația subiecților respectivi *pe tot parcursul vieții*, favorizând și adaptarea lor în societate [2; 12].

De menționat că terapia ocupațională este preocupată, în primul rând să ajute persoanele cu dizabilități să-și dezvolte deprinderile adaptive ilustrate în comportamente învățate, care-i permit să-și satisfacă nevoile personale și să răspundă cerințelor mediului. În același timp, ea este arta și știința de a dirija participarea omului spre îndeplinirea anumitor sarcini, cu scopul de a-și restabili, îmbunătăți abilitățile cognitive.

Terapia ocupațională se axează pe câteva aspecte fundamentale și anume:

- însușirea de către subiecți a unor deprinderi pierdute sau cu un nivel scăzut de funcționare;
- învățarea de noi deprinderi și abilități de către subiecți, menite să le compenseze pe cele dispărute din diverse motive;

- activitatea de terapie ocupațională constituie un sprijin pentru alte tipuri de acțiuni recuperatorii și trebuie desfășurate în cooperare cu diverse categorii de specialiști, în echipe interdisciplinare, pentru a se asigura efectul maxim al unui program complex de asistență psihologică.

Procesul de terapie ocupațională are drept scop asumarea de roluri și valori, formarea abilităților de creativitate, de susținerea unei conversații, cultivarea de interese și a capacităților de autocontrol în activitate. În linii mari, acesta se referă la rezolvarea problemelor specifice persoanelor cu dizabilități, pentru a-i ajuta să realizeze o adaptare optimă la mediul său de viață.

Fiind un proces deosebit de complex, desfășurarea sa, în mod științific, necesită parcurgerea următoarelor etape:

- *evaluarea și interpretarea barierelor psihologice*, ce împiedică dezvoltarea creativității, se planifică în scopul obținerii unor imagini cât mai exacte despre nivelul potențialului creativ la persoanele cu dizabilități;
- *planificarea intervenției psihologice* constă în stabilirea unui program psihoterapeutic de acțiune al terapiei ocupaționale, care trebuie să țină cont de nivelul și caracteristicile deficienței. Această etapă, la rândul ei, se poate diviza în câteva faze distincte:
 - a) *stabilirea obiectivelor* – este util să se țină seama de particularitățile psihofizice ale subiectului, informațiile disponibile despre mediul pentru care persoanele cu nevoi speciale urmează să fie pregătite din punct de vedere psihologic, educațional, profesional sau comunitar; scopurile programului de recuperare, multidisciplinar, în care persoana urmează să fie integrată;
 - b) *elaborarea planului psihoterapeutic* se referă la descrierea metodelor și procedeele care se folosesc în raport cu obiectivele vizate. Principalele caracteristici ale unui plan trebuie să fie flexibilitatea și mobilitatea, adaptate în funcție de nivelul de dezvoltare a creativității și de progresele realizate de persoanele cărora li se adresează;
 - c) *aplicarea programului psiho-corecțional în practică* constă în desfășurarea unor activități sistematice, organizate, con-

structive și diferențiate, pentru formarea personalității creative la subiecții cu dizabilități;

- selecționarea și adaptarea metodelor și testelor specifice psihopedagogiei speciale;
- înregistrarea și evaluarea progreselor realizate.

În concluzie - terapia ocupațională este o „artă” fundamental implicată în recuperarea și adaptarea persoanelor aflate în dificultate la societatea în care trăiesc.

Desfășurarea procesului de intervenție psihologică prin intermediul *terapiei ocupaționale* se va produce prin utilizarea următoarelor metode:

➤ **Terapie creativă** (art-terapie)

- **Ergoterapie și diferite tehnici ale acesteia**, tratare diferențiată și individualizată, care vor servi ca probe suplimentare pentru cunoașterea mai amplă a nivelului parametrilor creativității: flexibilitate, originalitate, fluentă, de evaluare, educație – unde învățarea pe tot parcursul vieții va fi reflectată ca principala formă de activitate, care influențează dezvoltarea psihică.
- **Psihoterapia prin joc** (*playtherapy*)
- **Terapia Creativa** – o formă de recuperare și dezvoltare sau un proces de schimbare, care se axează pe influențarea problematicii. Una dintre principalele sarcini ale psihologului o reprezintă contactul direct cu subiecții prin intermediul activităților în mediu.

În acest program, terapia creativă/art-terapia este văzută ca o metodă activă de stimulare multisenzorială, folosită ca modalitate, dar și ca mijloc, în procesul instructiv-educativ, datorită impactului pe care îl are asupra:

- dezvoltării abilităților de exprimare verbală și nonverbală a sentimentelor, trăirilor, dorințelor;
- consolidării respectului față de sine și a încrederii în forțele proprii, prin focalizarea asupra aspectelor pozitive ale persoanei;
- depășirii blocajelor emoționale;
- optimizării capacităților de autocunoaștere și autoacceptare;
- dezvoltării imaginației și creativității;
- dezvoltării tuturor proceselor cognitive (memorie, atenție, gândire, limbaj etc.);

- încurajării comportamentului de joc/disponibilitatea către joacă – „*playfulness*”;
- dezvoltarea competențelor sociale.

În cadrul activităților recuperatorii și compensatorii desfășurate - *art-terapia*, ocupă un loc extrem de important, care vizează potențialul creativ existent în orice om, imaginile sale interioare, pe care le exteriorizează prin diferite lucrări creative și anume: desen și pictură, modelaj, terapie prin dans și mișcare, terapia prin teatru și muzică, cromoterapia etc. [12; 34].

Ca parte a unei terapii benefice de diagnosticare, profilaxie și de dezvoltare a creativității la persoanele cu deficiențe, putem menționa ***cromoterapia (terapia prin culori)***. Cercetările lui *M. Lusher* au scos în evidență importanța alegerii culorii pentru diagnostică.

În concepția lui *Lusher* percepția cromatică este legată de:

- percepția fiecărei culori prin prisma experienței personale subiective;
- prin prisma diencefalului, care dirijează cu toate sistemele organismului.

Deosebit de important, în acest sens, este interacțiunea aspectelor psihologice actuale ale stării subiectului cu trăsăturile simpatico-parasimpatice.

Prin urmare, utilizarea elementelor de cromoterapie reduc stările nefaste psiho-afective, condiționează modificări evidente în calitatea dispoziției, activității și sferei emoțional-volitive, contribuie efectiv la dezvoltarea creativității, formarea personalității și la performarea activităților de recuperare psihologică.

Dintre toate produsele prin care se exteriorizează potențialul creativ al subiecților cu nevoi speciale ne-am oprit asupra ***desenului și picturii***. Desenul intervievatului oferă informații despre nivelul de dezvoltare a percepției, a intelectului, despre reprezentările de care dispune, înclinațiile artistice, dorințele, trăirile afective, relațiile cu ceilalți.

Totodată, această categorie de activități este orientată spre identificarea factorilor intelectuali ai creativității: *fluiditate, flexibilitate și originalitate*. Prin desen și pictură, persoana cu dizabilități își exprimă sentimentele, trăirile, nevoile, se exprimă pe sine însăși și își desco-

peră, astfel, identitatea. Pictura, ca și desenul, este un dialog între subiect și psiholog, este un mijloc de comunicare.

Spre exemplu, au fost folosite *cărțile de colorat* pentru copii și adulți, scopul fiind unul psiho-terapeutic, de relaxare, de autocalmare. *Carl Jung*, renumitul psiholog elvețian – unul dintre primii oameni de știință care au studiat beneficiile psiho-terapeutice ale coloratului pentru adulți – a fost și promotorul *art-terapiei*. El a folosit colorarea mandalelor – forme ce conțineau cercuri concentrice și modele geometrice [2; 42].

O provocare a imaginației și a stimulării creativității o constituie *cărțile senzoriale*. Acestea sunt un produs 100% *handmade*, realizate cu multă dragoste și grijă, făcute din diverse materiale textile sigure (*fetru, bambac, panglici*), cu elemente din plastic sau lemn, care adaugă varietate și se simt diferit la atingere. În funcție de vârsta, genul, preferințele și interesele subiecților, cărțile pot fi personalizate, fiecare pagină conținând noi provocări de la învățarea culorilor, formelor geometrice, identificarea și memorizarea ordinii amplasării imaginilor la exersarea/dezvoltarea unor abilități de motricitate fină, curiozitate, dezvoltarea atenției și antrenarea memoriei reproductive.

După cum am menționat, utilizarea unor elemente de cromoterapie, cum ar fi coloratul, este o activitate la îndemâna oricui și are multe beneficii. Câteva dintre ele le prezentăm în continuare:

- *Stimularea simultană a celor două emisfere cerebrale*

Coloratul implică *logica și creativitatea*. În alegerea culorilor, pentru o anumită formă sau model, folosim logica, astfel, activând latura creativă a creierului. Acest lucru ajută la includerea ambelor zone ale cortexului cerebral, care contribuie la coordonarea abilităților motorii fine.

- *Are efecte similare cu meditația*

Un grup de psihologii din Europa, în urma experimentelor efectuate, au ajuns la concluzia că, în timp ce persoanele colorează, în creier are loc un proces similar *meditației de yoga* – starea fiind exprimată de gradul de relaxare suficient de mare și predominarea gândirii pozitive.

- *Reduce anxietatea, frica, dezvoltă abilitatea de concentrare în orice condiții*

Prin exprimarea artistică, creierul se focusează asupra desenului, iar persoanele ajung într-o stare de relaxare într- un mod plăcut și rapid.

- *Dezvoltă dexteritatea* (respectarea liniilor și a detaliilor din desene) combinațiile de culori și modul în care sunt trasate liniile sau cercurile încurajează dezvoltarea creativității [9].

Terapia Creativă (terapie non-verbală) oferă posibilități multiaspectuale persoanelor care nu sunt capabile să se exprime verbal, au probleme de relaționare, întâmpină dificultăți în stabilirea contactului cu propriile experiențe. De exemplu, când cu subiecții se lucrează în mediu, ei sunt obligați să facă ceva, să treacă la acțiune, să comunice, să se miște, să coordoneze mișcările și să se orienteze în spațiu. În atare mod, aplicarea corectă a metodei menține motivația și curiozitatea subiectului pe parcursul întregii activității, asigurând formarea și dezvoltarea întregului spectru de competențe.

Deseori, în terapia creativă, se folosește triunghiul numit modelul „*triadei*”, unde, în timpul ședințelor, se urmărește fiecare axă de legătură între interviuat – psiholog – membrii grupului.

Câteva exerciții, ce se fundamentează pe aceste tehnici, ar putea fi formulate astfel:

- elaborarea unor povestiri după imagini sau chiar după o pată de culoare;
- elaborarea unui număr cât mai mare de consecințe pentru situații neobișnuite;
- modificarea unui obiect pentru a-l face mai atractiv;
- enumerarea unor întrebuniări inedite ale obiectelor uzuale;
- realizarea unor desene, pornind de la o figură geometrică prezentată;
- menționarea a cât mai multor asemănări/deosebiri între lucruri, ființe, fenomene.

Drept exemplu, ne poate servi tehnica **brainstorming** – „*furtuna de idei*”, care ajută la crearea unor concepte creative și inovatoare. Brainstorming-ul este o metodă prin care se dezvoltă spiritul creativ, se formează componente creative prin exersarea gândirii divergente,

care invită la elaborarea unor soluții personale pentru problemele identificate.

Un blocaj al creativității, deosebit de nociv pentru imaginație, este tendința de a evalua o idee simultan cu emiterea ei. Pentru eliminarea acestui blocaj, *Alex Osborn*, directorul de advertising al *Madison Avenue*, a adaptat conceptul de creativitate prin dezvoltarea metodei numită *brainstorming*, în cartea sa „*How To Think It Up*”. Participanții la aceste activități își exprimă părerile fără teama de a fi respinși sau criticați. Pentru ca metoda să fie eficientă, inhibițiile și criticile vor fi evitate. Ei pot expune absolut tot ceea ce le trece prin minte, inclusiv idei comice sau inaplicabile. Utilizarea *brainstorming-ului* este un punct de plecare în construirea învățării, bazat pe cunoașterea noului, conștientizarea propriilor idei și informații.

În cazul când utilizăm metoda *brainstorming-ului*, selectăm sarcini care să satisfacă necesitățile tuturor persoanelor, să faciliteze exprimarea și comunicarea, îmbinând eficient formele de organizare a activităților de recuperare cu metodele și procedeele pertinente. Sub acest aspect, activitățile planificate pot fi manuale, cu formulări de probleme ilustrate prin abordarea unor povestiri creative, având la bază diferite teme: „*Povestea Anotimpurilor*”, „*Un vis frumos*”, „*Excursie în parc, în pădure*” etc. Adaptarea celor mai potrivite materiale necesită o gândire creativă, o experiență diversă, iar rezultatul este mai productiv atunci când contribuie cu idei o întreagă echipă.

- *Brainstorming-ul*, poate fi utilizat individual, în perechi sau în grup, fiind una dintre cele mai productive tehnici de generare de idei și de stimulare a gândirii creative pentru persoanele cu nevoi speciale [11].

Tehnica „Mesajul” – un instrument de actualizare a materiei, care presupune un șir de întrebări deschise sau exerciții de creativitate, desene, ghicitori, rebusuri, ce oferă subiecților posibilitatea de a-și exprima părerea, de a estima, de a se implica liber, fără teama de a greși. Mesajul se realizează pe poster, folosindu-se mai multe culori, diferite caractere de litere, desene. Textul trebuie să fie captivant, să conțină spații libere, pentru a fi completate de către participanți în timpul descifrării simbolurilor. Varietatea sarcinilor ne permite cu-

noașterea și respectarea intereselor, a stilurilor de învățare și a valorilor psihosociale ale acestora. Ca structură, mesajul are trei componente: salutul, conținutul de bază și noutățile, ultima fiind rubrica cea mai impresionantă, unde persoanele respective împărtășesc un eveniment recent în care a fost implicat. Astfel, la ei se dezvoltă încrederea în sine, imaginația creativă, învață să vadă lumea cu proprii ochi.

Tehnica „Transformări creative”

Aceasta constituie, de asemenea, o metodă art-terapeutică, care se realizează prin crearea unor desene, schițe într-o anumită perioadă de timp, cu oportunitatea de a reveni, periodic, la desenele inițiale pentru a completa, a corecta sau a introduce unele modificări.

Astfel, se consolidează subiecților abilitatea de a influența evenimentele, posibilitatea de a simți încredere în forțele proprii și dezvoltarea capacității de control în derularea schimbărilor în creațiile proprii.

Materiale utilizate:

album cu foi de mărimea 28/35 cm, creioane

Descrierea tehnicii

Metoda dată se va realiza în câteva ședințe psihologice. Participanților li se propune să deseneze tot ce-și doresc. De un real ajutor ar fi ca ei singuri să-și aleagă subiectele desenelor. În cazul unor deficiențe severe, psihologul propune anumite tematici, ce ar încadra o varietate mare de posibilități creative: *Visurile mele; Dorințele mele; Ce-mi place cel mai mult* etc. După câteva activități psiho-corecționale, subiecților li se propune să revină la desenele anterioare și, la dorință, să introducă unele transformări.

În așa mod, persoanele cu nevoi speciale au prilejul să observe, să analizeze și să formuleze impresii despre schimbările intervenite în desene. Este necesar de creat situații psihoeducaționale, care să-i ofere individului posibilitatea schimbărilor pozitive, ce pot fi realizate, și trăirii succesului.

„Feed-back”: se discută în grup impresia despre tehnica aplicată, schimbările produse în desene, originalitatea lor etc. [4].

Psihologul *P. Oleron* precizează în această ordine de idei, următoarele: *„Ori de câte ori un copil sau un adult restructurează datele problemei sau își imaginează procedeul ce conduce la rezolvarea acesteia, el face o invenție”*.

La etapa actuală, între tehnicile promovate de art-terapie se aplică în mod activ și **cinematerapia** – considerată un procedeu esențial ce implică utilizarea filmului ca suport în procesul dezvoltării creativității, maturizării personale și interpersonale a subiecților cu dizabilități, consilierii și psihoterapiei individuale, familiale și de grup.

În opinia cercetătoarelor *DS.D. Dumitrache, O. Fiofanova*, „*Cinemaeducația reprezintă una din formele tehnologiilor educaționale creative, care este orientată spre abordarea integrativă a relației copil - matur și profilarea unei interacțiuni, în procesul căreia se conturează noi modalități de interrelaționare psihosocială*”.

În continuare, evidențiem câteva situații când filmul poate fi utilizat în activitățile de recuperare psihologică:

- pentru a ilustra un principiu sau o problemă prezentată în cadrul activităților;
- pentru conștientizarea aplicațiilor practice;
- perfecționarea gândirii critice, stimularea fluxului de idei;
- pentru stimularea imaginației și creării imaginii vizuale;
- captarea atenției;
- ca sursă de inspirație și de motivație;
- ca moment de detensionare și relaxare a educabililor;
- ca modalitate de reducere a anxietății;
- ca posibilitate de evaluare a subiecților în actul educativ.

Pentru stimularea creativității persoanelor cu nevoi speciale prin utilizarea filmului, au fost sistematizați următorii pași:

- selectați un film care să ilustreze un concept sau o problemă cu care doriți să-i familiarizați pe subiecți;
- faceți clar subiectul filmului vizionat;
- pregătiți anumite instrucțiuni-repere, astfel încât aceștia să știe la ce să atragă atenția;
- prezentați filmul pe scurt, pentru a întări scopul vizionării;
- redați filmul;
- opriți filmul la anumite secvențe, pentru a evidenția anumite lucruri sau reluați filmul, sau anumite secvențe, pentru un anumit exercițiu în grup;
- oferiți timp pentru reflecție în legătură cu materialul vizionat;

- dezvoltați o activitate de învățare activă în cadrul careia participanții vor interacționa unii cu alții, vor răspunde la întrebări, vor dezbate probleme și concepte prezentate în film;
- structurați o discuție în jurul întrebărilor apărute, în micro-grupuri.

De menționat: atmosferă trebuie să fie una relaxantă și destinsă, în care participanții, sunt invitați să urmărească filmul într-o stare de conștiință sporită, fiind anorați și conectați continuu la trăirile și stările lor, generate de vizionarea filmului. Ei sunt ghidați de un consilier psiholog sau psihoterapeut cu competențe în această tehnică. Filmele sunt alese întotdeauna în funcție de specificul grupului de participanți sau în funcție de problematica cu care se confruntă persoana și au o incontestabilă putere (re)creatoare de noi înșine [13].

În scopul aprofundării cunoștințelor și dezvoltării abilităților practice privind dezvoltarea creativității la persoanele cu dizabilități se pot realiza activități recuperative prin intermediul **TIC – Tehnologia Informației și Comunicațiilor**. Activitatea asistată de calculator constituie o metodă inedită și inevitabilă de asistență psihologică și educațională, un instrument de motivare a participării active și creatoare pentru aceste persoane.

Mecanismul de lucru este unul specific, experiențial-creativ și creativ-socializator. Tehnicile utilizate în ședințele programului pot fi: art-terapia (desenul, pictatul, scrisul), jocul într-o manieră socializatoare, povestirea; terapia prin mișcare etc.

O integrare eficientă a calculatorului sporește receptivitatea și interactivitatea, facilitează procesul de învățare inovatoare, adaptabilă la particularitățile psihofiziologice ale persoanelor cu nevoi speciale; dezvoltă perspicacitatea, atenția, gândirea logică, creativitatea și imaginația; introduce un stil de muncă independentă; formează deprinderi practice utile, asigura pregătirea subiecților pentru o societate bazată pe conceptul de educație permanentă (*educația de-a lungul întregii vieți*).

Important este ca ședințele să nu depășească o oră pe zi, iar psihologul, să asigure un *feed-back* permanent, având posibilitatea de a reproiecta activitatea în funcție de secvența anterioară [15].

Cercetările efectuate până în prezent au demonstrat că nu mai puțin importante în dezvoltarea creativității la toate categoriile de

persoane cu dizabilități sunt și activitățile desfășurate prin muncă (*ergoterapia*). Acestea trebuie selectate riguros, în așa fel încât să contribuie decisiv la viitoarea lor maturizare vocațională și profesională.

➤ **Ergoterapia** este un procedeu de recuperare în cadrul terapiei ocupaționale, care permite obținerea unor rezultate eficiente în compensarea totală sau parțială a deficienței subiecților, precum și de prevenire a proceselor degenerative la vârstnici, contribuind, astfel, la dezvoltarea și echilibrarea personalității lor.

În accepțiunea lui *Louis Pierquin* programul ergoterapeutic nu trebuie restrâns numai la munca creatoare, ci trebuie extins și la activitățile distractive, culturale, figurative. Este „o metodă recuperatorie pentru afecțiunile fizice și mentale, aplicată de specialiștii în domeniu folosind munca sau oricare altă formă de ocupație.”

Scopurile *ergoterapiei* se referă la: evaluarea capacităților subiecților, stimularea creativității, creșterea încrederii în sine, reducerea anxietății, organizarea unor programe de mișcări dirijate în condiții de lucru, corelarea recuperării psihologice, medicale și profesionale, înlăturarea stării de dependență și dezvoltarea firească a personalității subiecților cu nevoi speciale pe *parcursul întregii vieți*.

Principalele *obiective* ale metodei pot fi: posibilitatea de a fi implicați în activitățile de tip lucrativ, care necesită atenție, conștiinciozitate, perseverență, punctualitate; familiarizarea persoanelor cu dizabilități cu diferite materiale, pe care încep să le analizeze în timp ce le folosesc: formă, mărime, culoare, consistență; dezvoltarea deprinderilor manuale; dezvoltarea responsabilității față de rezultatele muncii lor; consolidarea abilitatilor de a finaliza lucrul început și disciplina păstrării materialelor în ordine; îmbunătățirea imaginii de sine; asigurarea șansei de a face lucruri în comun; îmbunătățirea deprinderilor de comunicare; înlăturarea nocivității problemelor asociate cu inactivitatea etc.

În realizarea activităților practice de ergoterapie, ne vom axa pe anumite criterii de selecție adaptate după *Popescu Al.*, cum ar fi:

- activitatea practică trebuie să fie adecvată tipului de deficiență și posibilităților reale ale acestuia, pentru ca să poată fi efectuată efectiv și independent;
- să aibă un mare conținut psihologic, să prezinte interes pentru subiecți;

- să formeze contacte psihosociale între participanți în cadrul activităților prestate.

Categoriile de activități pot fi: ocupaționale, recreative, utilitare și se pot realiza în diferite moduri: în echipă, pe grupuri, individual.

Ședințele se desfășoară după un program stabilit, cu pauze recreative și o durată de 45 minute, cu 4-6 beneficiari, de două ori pe săptămână, evitându-se apariția stării de încordare psihică, repulsia față de activitate etc.

Tehnicile care facilitează desfășurarea unei activități conștiente necesită activarea *mecanismelor corticale*, care pot fi puse în funcție prin stimularea periferică sau centrală. Pentru ca așa ceva să fie posibil, este necesară antrenarea de poziții și modele ale mișcării părților corpului, formarea diferitor tipuri de deprinderi, input-uri cutanate și proprioceptive, lărgirea informației senzoriale.

Activitățile ergoterapeutice (de tip lucrativ) implică gândire, planificare, presupunere și alegere, pentru ca, la final, persoana să fie mândră că a creat o jucărie, un panou decorativ sau un alt obiect util.

Totodată, în activitățile ergoterapeutice se pune accentul pe reducerea gestualității, a îndemnării, dezvoltarea expresivității, favorizează adaptarea și evoluția clinică către ameliorare, readaptarea subiecților la efort și revenirea lor la o activitate profesională cu efect de resocializare. Prin aceasta, persoanele cu dizabilități își redobândesc autonomia și demnitatea. Activitatea ergoterapeutică este precedată de selecția persoanelor, care se face în funcție de dizabilitate, de faza de evoluție, de aptitudini, de nevoi etc.

În continuare, prezentăm un grup de activități folosite cu succes la dezvoltarea creativității prin ergoterapie – *împletitul, modelajul, țesutul, brodatul, macrameuri, activitate foto și sculptură în lemn* (pentru băieți) și produsele prin care se pot realiza: *hârtie* (șervețele, pahare, rame, bărci, solnițe, covorașe, colaje, tablouri, decupaje etc.); *fire textile* (împletituri, tăieturi, covorașe, perne, croșeturi, îmbrăcăminte etc.); *semințe* (tablouri, colaje, sticle colorate, mărgelile, coliere etc.); *lemn* (mozaicuri, mici obiecte, jucării etc.); *materiale plastice, deșeuri* (împletituri, decupaje, colaje, bijuterii, felicitări, cadouri etc.); *grădinarit; activități casnice* (curățenie, decorare, aranjamente, ambianță).

Toate aceste activități, bazate pe eventuale profesii, permit o readaptare progresivă a deficientului atât în scopul stimulării creativității

ții, obișnuirii cu exigențele muncii și efortului cât și în scopul integrării sale sociale.

Pentru ca metoda să fie eficientă, este necesară identificarea și luarea în considerare a „*zonei proximei dezvoltări*”, termen introdus de L. S. *Vâgotski* pentru a sublinia relația complexă dintre trei factori de bază: învățare-dezvoltare psihosocială-compensare, trăsături necesare educației speciale.

În concluzie, putem afirma că *ergoterapia* este considerată ca un mijloc de maturizare, plecând de la stadiul infantil până la nivelul de dezvoltare corespunzător vârstei cronologice și mentale, pregătirii școlare și experienței de viață a deficientului [38; 40].

➤ ***Psihoterapia prin joc (playtherapy)***

Una din formele de manifestare a persoanelor cu dizabilități este utilizarea ***jocului*** – o modalitate de a-și influența și „*reanima*” ***gândirea creativă la orice vârstă, de a-și consuma energia, de a aduce varietate și o stare de bună dispoziție funcțională***. Această acțiune valorifică la nivelul instrucției finalitățile adaptive de tip recreativ proprii activității umane, în general, în anumite momente ale evoluției sale ontogenice, în mod special.

Jocul este o formă de comportament al cărui mecanism intrinsec oferă subiecților posibilitatea dezvoltării, maturizării, devenirii.

Dintre metodele bazate pe acțiunea fictivă, *jocul* ocupă un rol important în strategia de educare a creativității. Pentru *J. Piaget* (citată de N. Constantin, 1995), jocul constituie polul de asimilare a realității de către eul copilului și conține o doză de imaginație creatoare, care va constitui motorul întregii gândiri viitoare și chiar al rațiunii. Jocul deschide persoanei „simțul” ideilor importante, ce-i vor reveni ca „mijloace” cu ajutorul cărora va dobândi o gândire mai profundă.

Cadrul de joc oferă persoanelor cu anumite nevoi speciale nenumărate privilegii de a-și combina și recombina reprezentările de care dispune, de a construi realul din propriile sale imagini. Conceput ca mijloc și procedeu didactic, acesta poate contribui la îmbogățirea bagajului de cunoștințe și al celui estetic, dezvoltându-le creativitatea și sensibilitatea în fața frumosului. Ceea ce jocul îi poate oferi copilului la timpul potrivit rămâne, ca achiziție prețioasă, pe tot parcursul vieții [22].

Este cunoscut faptul că la persoanele cu dizabilități, datorită capacității mnzice limitate, caracterului rudimentar al funcției semiotice și fenomenelor de nedezvoltare a limbajului, datorită inerției gândirii și rigidității reacțiilor adaptative, *imaginația* este puternic afectată. Ca urmare, odată cu afectarea capacității de abstractizare și generalizare, la subiecții respectivi se declanșează o serie de probleme care influențează fantezia, creativitatea, inițiativa, empatia, previziunea etc.

În acest context, reprezintă interes anumite metode de stimulare a creativității experimentate de savantul italian *Gianni Rodari*. Acesta s-a opus rigidității școlii tradiționale și a încercat să găsească o cale nouă, stimulând creativitatea copiilor prin povestiri fantastice. El consideră că *imaginația și creativitatea* au un rol important nu numai în educație, ci și în viața de zi cu zi: „*Funcția creatoare a imaginației, aparține omului comun, savantului, pedagogului, psihologului, medicului, tehnicianului; este esențială pentru descoperirile științifice, ca și pentru nașterea operei de artă; este de-a dreptul o condiție necesară vieții cotidiene...*”

Stilul lui ajunge ușor la copii și adulți, în maniere diferite, axându-se pe învățarea distractivă.

În continuare, vom prezenta câteva *metode-joc* simple și ușor de aplicat în cadrul diferitor activități psihocorecționale, discipline pentru toate persoanele, inclusiv și cele cu dizabilități, utilizate de *Gianni Rodari* pentru a stimula creativitatea:

- *Piatra în apă* – în această metodă autorul subliniază faptul că aruncarea unei pietre în apă atrage după sine mai multe acțiuni în lanț. Astfel, orice cuvânt, ales aleatoriu, poate funcționa ca un cuvânt magic. De exemplu, organizarea unui joc unde un cuvânt atrage după el altele, în așa fel ca să se poată crea povești, basme, povestiri.
- *Jocul de-a povestea* – subiecții, pe rând, se urcă pe un podium și spun colegilor o poveste inventată de el personal. Psihopedagogul o transcrie și, apoi, membrii grupului îl ilustrează. Colegii pot ajuta să îmbunătățească povestea.
- *Binomul fantastic* este una din cele mai renumite tehnici utilizate de *Rodari*. Când autorul a creat această metodă, a pornit de la ideea lui *Henri Wallon*: gândirea se formează prin perechi,

asocieri de termeni, adică din două cuvinte se poate crea o poveste. O condiție importantă este ca în binomul fantastic, cuvintele să nu fie luate cu semnificația lor cotidiană, ci din exprimările verbale de zi cu zi. Autorul ne dă un exemplu de binom fantastic *câine-dulap*, din care se pot obține diferite figuri, cum ar fi: câinele cu dulapul, pe dulap, în dulap, sub dulap etc. Este o metodă distractivă, amuzantă, care contribuie la dezvoltarea gândirii creative, imaginației, comunicării.

- *Inventarea poveștilor prin întrebări*: prin punerea unei întrebări corecte, subiecții pot fi stimulați să inventeze singuri povești interesante.
- *Greșeala creativă* – metodă ilustrată într-o manieră mai largă în cartea sa *Il libro degli errori (Cartea greșelilor)*. Ideea este că o greșeală faimoasă poate schimba sensul unei povești bine cunoscute, ca de exemplu „*Cenușăreasa*”, în care pantofiorul ei de origine ar fi trebuit să fie din piele și, numai printr-o fericită încurcătură, a devenit de sticlă etc. [8; 15].

„*Jocul de exprimare liberă*” – îl considerăm o necesitate în activitățile corecțional-recuperative cu copiii, tinerii, adulții cu dizabilități. În cadrul activităților, prin această metodă, sunt înscenate situații trăite. Dispozițiile și emoțiile individuale sunt înțelese și exprimate așa cum este posibil în acel moment pentru subiect. În așa mod, se oferă posibilitatea exprimării emoțiilor precum bucuria, calmul, furia, tristețea, reduce oboseala etc. Astfel, subiecții învață să se acomodeze în grup, să contacteze cu partenerul și să accepte stările sufletești ale celorlalți.

Totodată, se dezvoltă abilitățile precum toleranța și respectul față de sine și colegi, potențial care, în anumite situații, le dă curaj, siguranță și mai multă încredere în propriile lor acțiuni. În plus, activitățile creative mai au încă o importanță specială: „*Chiar dacă un obiect sau un material nu are valoare, eu, cu forța mea creatoare, pot face ceva valoros din el.*”

„*Jocul de exprimare liberă*” vizează activități petrecute în grup, subiectele sunt propuse de ei înșiși și selectate mai apoi de grup. De exemplu: tema „*Vizita la un medic renumit*” – în comun cu grupul se selectează și se distribuie rolurile și persoanele care le vor interpreta.

Roluri: medic, pacienți. Se determină locul unde se va desfășura activitatea, instrumentariul necesar.

Desfășurarea jocului:

„Pacienții” stau în sala de așteptare și discută: se plâng de bolile de care suferă, oftează, discută aprins cine să meargă primul. Medicul cheamă pe fiecare pacient în parte, discută cu el și face examinările necesare.

Finalizarea jocului

Primirea s-a terminat. Psihologul urmărește cu atenție și intervine doar atunci când jocul se desfășoară într-o direcție inacceptabilă.

La final, va fi efectuat un schimb de opinii. Toate exercițiile expuse în activități se încadrează în principiile generale și cele ale complexității, ce țin de abordarea psihoterapiei pozitive, prin utilizarea exercițiilor, tehnicilor și tematicilor de la simplu la compus.

Metoda „Tehnica viselor” este bazată pe meditație, în care individul își exersează imaginația, învățând să se gândească la viitor, să se proiecteze pe sine într-o altă locuință, la școală, la o altă vârstă, instituție.

Obiectiv: Stimularea imaginației creative, dezvoltarea gândirii critice și înțelegerea evoluției personale și a mediului social.

Sarcina didactică: în cadrul temei „Orașul nostru”: fiecare subiect își va imagina cum va arăta localitatea natală, când va fi el mare.

Instrucțiune:

- Desenați cum vreți să arate orașul vostru, când veți fi adulți.
- Realizați un text de 3-5 propoziții în care să descrieți localitatea voastră din viitor.
- Construiți orașul vostru așa cum vă imaginați că va fi peste ani.

Persoanele cu deficiențe motrice, pentru care scrierea necesită un efort mult prea mare și de durată, vor participa la discuție. Mai departe se lucrează cu tot grupul.

„Feed-back”: analizând rezultatele, moderatorul pune în valoare orice viziune sau idee exprimată de către persoanele participante la sedință.

Metoda celor „30 de cercuri creative”

Exercițiul evidențiază echilibrul dintre *fluența* în gândire (viteza & cantitatea ideilor noi) și *flexibilitatea* lor (cât de diferite sunt aceste idei). Metoda a fost inventată de *Bob McKim*, un cercetător în domeniul creativității de la *Stanford* (Anexa 9).

Metode /tehnici utilizate: o coală de hârtie (cu 30 de cercuri); creion

Pentru simplificare, psihologul poate descărca șablonul de la 30 la 15-20 cercuri.

Descrierea metodei

Persoana primește creioane, o foaie cu 30 de cercuri în interiorul cărora trebuie să deseneze lucruri și obiecte ușor de recunoscut – de la mingi și roți, până la plante, fructe, jucării sau orice alt obiect de care este inspirat participantul să deseneze. Timpul îl stabilește psihologul.

Măsurarea rezultatelor are în vedere *cantitatea ideilor* – câte cercuri au reușit să completeze – și *flexibilitatea* lor – au derivat una din cealaltă (ex: 3 tipuri de *emojis* - *emoticoane*) sau au fost total diferite (ex: *o bicicletă, o acadea și un magnet*).

Se poate observa și dacă participanții „*au încălcat regulile*”, combinând două sau mai multe cercuri pentru a desena un singur obiect (de ex. *un semafor*).

Exercițiul poate fi folosit și ca o alternativă la *brainstorming*, când vrei să generezi idei pe o temă anume - singur sau în grup.

Tehnica dată poate fi utilizată cu persoanele cu dizabilități de diferite vârste. Ea implică discuții interesante, pozitive cu oportunitatea de explicare și analiză.

Metoda „Mind-maps” (Hartă a creativității)

Mindmap-ul este o metodă vizuală, generatoare de idei, popularizată de către scriitorul englez, *Tony Buzan* (Anexa 10).

Cum putem crea un *mindmap* / „hartă mentală”?

Toate mind-mapping-urile pornesc de la aceeași structură, după cum urmează:

- ideea principală este întotdeauna o imagine așezată în centrul paginii;
- temele de bază pornesc din imaginile creionate sub forma unor brațe;

- acestea conțin un cuvânt-cheie sau o imagine-cheie cu care sunt corelate;
- subiectele mai puțin importante derivă din brațe mai mici;
- toate brațele formează o structură interconectată.

Tehnici în crearea mind-mapping-ului:

- folosiți imagini și culori, deoarece acestea vor stimula capacitatea vizuală și creativă a creierului și vă vor crea în același timp, situații distractive;
- folosiți cuvinte-cheie și simboluri în locul frazelor;
- utilizați majuscule în cazul cuvintelor-cheie deoarece accentuează un anumit aspect pe care doriți să-l menționați;
- folosiți săgeți pentru a arăta legăturile dintre mai multe idei;
- recitiți „*harta minții*”, însă numai după ce ați luat o pauză, pentru a vă restabili echilibrul psiho-emoțional.

Beneficiile mind-mapping-ului:

- Sunt folosite ambele emisfere ale creierului, care contribuie la dezvoltarea gândirii critice și creative; generează procesul de identificare a informațiilor; vizează reprezentarea prin imagini într-un mod creativ; operează cu un număr nelimitat de *asocieri*. Astfel, îmbinarea celor două emisfere are ca efect o mai bună organizare și valorificare a ideilor.
- Având în vedere faptul că structurarea problemei este destul de clară și concisă, *mind-mapping-ul* va permite subiecților cu nevoi speciale să-și amintească cu ușurință diferite aspecte pe care le-au notat.
- *Mind-mapping-ul* poate fi folosit cu succes în orice situație cu care vă confrunțați, demonstrând rapid eficiența (fie că se are în vedere procesul de dezvoltare personală sau profesională) [37; 19].

Desfășurarea activității:

Fiind o metodă vizuală, avem nevoie de o foaie - preferabil de mari dimensiuni. În centrul ei, moderatorul scrie tema sau provocarea principală pe care o avem, după care o încercuiește.

Instrucțiune:

Membrii echipei trebuie să se gândească la diferite subiecte și sub-teme care au legătură cu tema principală. Ei pot nota orice idee ce le vine în minte, legând-o, vizual, de cercul central. Se recomandă să folosească fiecare conexiune pentru a genera idei noi. Unele vor fi mai relevante decât altele, iar dacă au potențial, propunem subiecților să le încercuiască. În așa mod, stabilim că sunt o subtemă, care are potențial pentru viitoare explorări.

Cum știm că am încheiat exercițiul?

Când observăm, că harta începe să prindă contur sau când respondenții nu mai au idei.

Descoperirea creativității

După parcurgerea întregii hărți, membrii echipei sunt solicitați să identifice câteva idei relevante, care pot fi combinate și prelucrate pentru a trage anumite concluzii, ajungând să concretizeze și să definească singuri elementul de noutate, cu care pot merge mai departe. În cadrul discuției, se acordă un rol important imaginației și gândirii creative.

Sugestii: metoda dată poate fi administrată în cadrul ședințelor psihologice, organizate în echipe a câte 4-6 subiecți cu diverse dizabilități, în tandem cu alte tehnici.

Asemenea *mind-mapping-ului*, poate fi folosită și metoda „**Panoul marilor idei trăsnite**” - se instituie un panou în cabinetul unde au loc ședințele corecțional-dezvoltative. Membrii grupului sunt anunțați că pot intra oricând pentru a-și afișa pe panou ideile, sugestiile, desenele, poveștile, poze etc., oricât de îndrăznețe ar părea. Se vor respecta două reguli:

- orice lucrare va purta numele persoanei care a făcut-o și data;
- vor fi excluse temele violente și răutăcioase.

Psihologul oferă suport participanților, își exprimă entuziasmul și interesul față de ceea ce fac. Peste ceva timp, lucrările vor fi scoase și discutate la ședințele următoare. Primind un *feed-back* pozitiv, persoanele cu dizabilități încep să se perceapă mai încrezuți în sine, crește sentimentul de eficacitate. Cu siguranță, acest panou va deveni atracția întregului grup.

Sugestii pentru psiholog: Să se respecte confidențialitatea.

Chindogu - o metodă venită de la japonezi, concentrată asupra antrenării și dezvoltării creativității atât la copii, cât și la adulți.

Scopul metodei: să se creeze un produs original, care să îndeplinească obligatoriu două condiții:

- să nu aibă nicio funcționalitate practică;
- să poată fi confecționat.

Subiecții participanți la activitate, eventual, trebuie să răspundă la anumite întrebări, cum ar fi: „*Ce aș putea face cu...?*”, „*Care este cea mai bună cale pentru...?*” etc.

Oportunitatea condițiilor menționate constă în **exprimarea liberă**, realizarea celor mai ingenioase idei și gânduri, curiozitatea de a descoperi soluții noi, care să se reflecte și în viața sa cotidiană.

Criteriile de evaluare a rezultatelor obținute în urma utilizării metodei, pot fi: creativitate (neobișnuit, unic, cu o nouă valoare), imaginație, design-ul plăcut, impresionant.

Tendința generală a tuturor activităților, care vor fi promovate cu persoanele cu nevoi speciale, este: dezvoltarea interesului pentru activități; valorificarea potențialului creativ, intensificarea interacțiunii dintre creativitate și imaginație; evaluarea celor trei componente psihologice ale creativității: *fluiditatea, flexibilitatea, originalitatea; relația psiholog-subiect și atitudinea permisivă.*

În continuare, propunem unele **exerciții**, care vizează nivelul de creativitate, plecând de la *criteriile* de bază enumerate anterior:

➤ Exerciții care vizează dezvoltarea **fluenței de idei**

Fluența ideilor are de-a face cu abilitatea de a genera cât mai multe răspunsuri referitoare la o problemă dată, într-un timp limitat/nelimitat. Producția de idei se poate realiza prin:

- construirea unei propoziții cu sens, formate din două sau mai multe cuvinte, pentru care se pot oferi silabele inițiale ale cuvintelor;
- joc de cuvinte ce presupune găsirea cât mai multor perechi de cuvinte ce rimează, care au un început sau un final dat (enumerarea a cinci cuvinte care încep cu silaba *ra-*, cinci denumiri de flori etc.);

- inventarea unor expresii care să expună anumite stări, sentimente sau dispoziții. Se poate cere enumerarea de cuvinte luminoase, vapoase, cu grade diferite de abstractizare, triste, dinamice etc.
- enumerarea cât mai multor asemănări între conceptele *uragan* și *spirală*, *galben* și *toamnă* etc. (*fluență asociativă*);
- asocierea unor cuvinte, aparent fără legătură, cu scopul de a genera alte asociații, cum ar fi: *spray-duș*, *umbrelă-ploaie*, *mare-spumă*, *val* etc.
- enumerarea mai multor perechi de cuvinte după modelul: „*Ce-rul pereche cu marea, frunza pereche cu floarea, noaptea pereche cu luna, valul pereche cu spuma...*” (Eta Boeriu).

Notă: Pentru reușita acestor exerciții este necesară concentrarea de fiecare dată asupra cuvântului anterior, ignorându-l pe cel inițial al lanțului și în afara oricărei idei preconceptuate, precum și o rapiditate a realizării asociațiilor, care nu trebuie prea mult analizate.

➤ Exerciții care vizează **flexibilitatea**

Acestea evidențiază capacitatea individului de a-și modifica rapid fluxul ideilor în scopul găsirii cât mai multor soluții, precum și salturi de la o categorie la alta, cum ar fi:

- enumerarea cât mai multor utilizări pentru un obiect banal, de exemplu *cărămidă*, item care inițial a făcut parte din bateria de teste a lui *Guilford*. Este important să se facă distincție între răspunsul fluent și flexibil;
- găsirea unor finaluri cât mai variate la fabule, relatări neterminate (umoristice, moralizatoare, triste etc.);
- transpunerea subiecților în situații artificiale create, fiind solicitați să descrie consecințele unei situații, cum ar fi: *ce s-ar întâmpla dacă nu se inventa electricitatea?*
- alcătuirea colectivă a unei povești (*brainwriting sau 635*) – împărțirea persoanelor în grupe a câte 4-6, unde fiecare i se cere să scrie trei rânduri pentru a începe o poveste sau povestire la o anumită temă. După 5-10 minute, foile se adună în sensul acelor de ceasornic, realizându-se, în final, șase povestiri, care vor fi citite în fața grupului;

- exerciții de reproducere a unui mesaj sau povestiri prin abordări speciale, independente și diverse pentru diferite grupuri de beneficiari;
- anticiparea conținutului textului, pornind de la un număr redus de informații sau chiar de la informații ambigue etc.

➤ Exerciții care pot fi utilizate în scopul dezvoltării **originalității**.

Originalitatea se raportează la dimensiunile de noutate, imprevizibilitate, unicitate, surpriză. Ea reprezintă aptitudinea subiectului de a oferi răspunsuri rare, dar cu sens, cu „*putere creativă*”, care modifică perspectiva obișnuită, cu soluții surprinzătoare, care uimesc.

Iată câteva exerciții care vizează *originalitatea*:

- producerea de texte inspirate de imagini, teme sau fragmente prezentate;
- îmbunătățirea unui produs, unei metode, unei jucării, în așa fel încât subiecților să le trezească mândrie și plăcere pentru rezultatele obținute;
- realizarea unei reclame cât mai incitante la produse anost;
- exercițiul *consecințelor* „*Ce-ar fi dacă*”... enumerarea a cât mai multor consecințe ale unei situații imaginare. De exemplu: ce s-ar întâmpla dacă nu am mai avea sentimente/imaginație; dacă toți oamenii ar fi onești; dacă ne-am trezi într-o lume de ciocolată; dacă am trai într-un univers bidimensional; dacă n-ar fi electricitate; dacă ne-am cunoaște ceasul biologic etc. Pe lângă enumerarea unor lumi posibile, e necesară și descrierea lor, ceea ce implică și exersarea capacității de elaborare.
- adaptarea la exerciții de ilustrare a unor scrieri prin imagini sau desene care valorifică inteligența și creativitatea de tip artistic;
- alcătuirea unor scurte povestiri, pornind de la cuvinte-cheie sau de la un model dat, aspectele de bază fiind tematica, finalurile și numărul scenariilor compuse;
- exerciții de redactare – răspuns la stimul cu interpretări multiple: imagini, poze, filmulețe ș.a. [16; 17].

Prezentăm în continuare și câteva ședințe cu accent plasat pe criteriile psihologice ale creativității nominalizate anterior:

Ședința 1.

Scop: exersarea criteriului de flexibilitate a creativității, definirea flexibilității, ca aptitudine creativă și ca indicator calitativ al acesteia.

Metode/tehnici utilizate: un tabel cu un șir de litere, scrise pe verticală și orizontală, explicația, jocul

Descrierea activității:

Psihologul discută cu subiecții despre aspectul calitativ al creativității (*flexibilitatea*), reflectând capacitatea gândirii de a trece cu ușurință de la o direcție a gândirii la alta, de a formula răspunsuri care se încadrează în categorii diferite.

Instrucțiune:

E necesar de selectat din tabelul de mai jos, zece cuvinte ascunse, denumiri de profesii, meserii pe care le cunosc intervievații (Tabelul 2).

U	V	Â	N	Z	Ă	T	O	R	H
M	I	L	I	T	A	R	Ș	I	A
R	N	V	Â	S	U	D	O	R	R
R	G	N	B	L	A	R	F	O	A
P	I	L	O	T	R	C	E	C	A
G	N	E	X	O	P	R	R	C	C
U	E	H	E	N	S	E	L	H	T
G	R	E	R	A	C	C	N	I	O
P	N	E	B	U	C	Ă	T	A	R
M	E	D	I	C	U	M	E	S	Z

Tabelul 2. Exersarea criteriului de flexibilitate

De asemenea, pentru exersarea flexibilității spontane se propune jocul utilizărilor multiple, cerându-se, de exemplu: „Să se indice cât mai multe posibilități de utilizare a unei râșnițe de cafea”.

Se identifică categoriile abordate, atrăgându-se atenția, după caz, asupra eventualelor tendințe de a menționa obiectele aceleiași ca-

tegorii (ex. „pentru acționarea unui uscător de păr”, „storcător de fructe”, „mixer” ș.a.) sau a aceleia de a cuprinde toate alternativele într-o exprimare sintetică, foarte generală (oriunde este nevoie de a aplica un sistem mecanic).

Întrebări pentru discuții:

Pentru ce considerați că a fost util acest exercițiu?

„*Feed-back*” - răspunsurile prezentate se discută în grup, se valorifică flexibilitatea gândirii persoanelor participante în activitatea dezvoltativă.

Ședința 2.

Scop: exersarea criteriului de *fluiditate* a creativității, exemplificarea comparativă, ca modalitate de estimare a fluidității și flexibilității, pe rezultate concrete.

Metode /tehnici utilizate: creion, hârtie, jocuri

Desfășurare:

Psihologul familiarizează participanții cu noțiunea de *fluiditate*, care reprezintă dimensiunea cantitativă a creativității, ilustrând capacitatea persoanei de a realiza un număr de asocieri mentale distincte într-o unitate de timp.

Instrucțiune:

Se accentuează că fluența se referă la bogăția și fluxul de cuvinte, idei, imagini, asocieri, menționându-se totodată „*limitele*” de performanță din literatura de specialitate și din experiența cu alte grupe.

Este importantă crearea unei atmosfere optime activității prin câteva propoziții „*inspirate*”, ce trebuie să facă aluzie la relația *creativitate – învățare pe tot parcursul vieții* și se comunică, pe rând, jocurile specifice fluidității cuvintelor, ideilor, asociațiilor, expresiilor.

Pentru antrenarea fluidității verbale, se propune următorul exercițiu: se cere subiecților să noteze cuvintele: „*Familia*”, „*Electricitate*”, „*Anotimpuri*” și să alcătuiască cât mai multe cuvinte cu sens din literele acestora.

Fluiditatea ideilor este exersată prin următoarea sarcină: „Enumerati cât mai multe obiecte care să îndeplinească condițiile: să fie lungi, flexibile, necesare etc.”.

Fluiditatea asociațiilor se exersează prin cuvinte sugestive, ca de exemplu: „*frumos*” „*lumină*”, „*scânteie*”, „*energie*”, „*roșu*”, dacă dorim să înveselim atmosfera; „*căldură*”, „*alb*”, „*armonie*”, dacă dorim

să menținem o atmosferă de destindere și securitate, deja, instalată; temperarea grupului se obține prin cuvinte ca „negru”, „întuneric”, „rece”, „șoptă”.

Enunțul jocului sună în felul următor: „Notați cât mai multe cuvinte ce vă vin în minte la auzul noțiunii...” (în locul punctelor se menționează *cuvântul - stimul ales*).

Fluența expresivității se analizează prin următoarele exerciții:

- „Găsiți cât mai multe expresii pentru a reda relația dintre anotimp, creație și natură”.
- „Formați cât mai multe propoziții alcătuite din patru cuvinte care să înceapă cu literele: *M. A. R. E.*”
- „Găsiți cât mai multe obiecte, fenomene, situații sau întâmplări care pot fi redată prin cerc și baston”.

După fiecare exercițiu, se discută rezultatele, insistându-se asupra aspectelor cantitative:

- *Câte răspunsuri s-au dat?*
- *Care este cea mai mică performanță?*
- *Care este cea mai mare performanță?*
- *Cum poate fi explicată diferența?*

De obicei, după fiecare enunț, apar întrebări suplimentare din partea subiecților.

La primul exercițiu, de exemplu, cele mai frecvente întrebări sunt următoarele:

- *„Putem folosi mai puține litere?”*,
- *„Trebuie să folosim toate literele?”*,
- *„Pot fi reluate literele de mai multe ori decât în cuvântul dat?”*.

Desigur, se va evita să se dea răspunsuri directe, menționându-se doar că este corectă orice soluție ce nu contravine enunțului inițial.

„*Feed-back*”- se vor duce discuții cu participanții despre ceea ce rezultă din enunț; se va face o analiză a celor înțelese; se va aprecia lucrul în grup și rezultatele obținute prin cooperare și ajutor, privind dezvoltarea fluidității și asociațiilor realizate de subiecți prin enumerarea unui număr cât mai mare de obiecte, fenomene, procese, elemente de conținut ideatic.

Ședința 3.

Scop: exersarea criteriului *originalității*, care privește unicitatea răspunsurilor și gradul lor metaforic, dezvoltarea gândirii creative

Metode /tehnici utilizate: fișe de lucru, exerciții- joc

Desfășurare:

Psihologul o reprezintă tot ca și o dimensiune calitativă a creativității ce desemnează capacitatea persoanei de a realiza asocieri îndepărtate, surprinzătoare.

Pentru acest criteriu, se poate utiliza jocul tip „*Ce ar fi dacă...*”, subiecților li se cere să se gândească la cât mai multe consecințe posibile ale unei situații ipotetice: de exemplu, dacă nu s-ar fi descoperit electricitatea... La un asemenea joc se analizează gradul de ciudățenie a răspunsurilor, deci consecințele imediate (exp. „n-ar fi lumină electrică”, „...motoare electrice”, „...locomotive electrice”, „...troleibuze” etc.)

Criteriul răspunsurilor surprinzătoare se va demonstra prin jocul titlurilor. Participanților se împart cartonașe cu textul ales și se cere atribuirea a cât mai multor titluri posibile. Se comunică, benevol, opțiunile.

Exercițiul: Creează o poveste din poze la întâmplare

Participanților li se propune să intre pe un *site* unde pot găsi poze, *Piccsy, Pinterest, Flickr, 500 px* – pentru a alege 3 – 5 poze sau câte vor ei și să creeze o poveste care să aibă coerență, folosind și integrând elemente din toate pozele selectate.

Exercițiul poate fi expus fie pe o foaie, fie pe calculator. Psihologul le propune ca, împreună, să încerce să personalizeze povestea adăugând și alte elemente în fotografii.

„*Feed-back*”- se discută în grup impresia de originalitate după caracterul frapant, măsura în care poate fi recunoscută persoana în răspunsul dat. Sunt valorizate răspunsurile metaforice, umoristice, „inteligente” etc.

Pentru ca activitățile să aibă o mai mare atractivitate, să stimuleze interesul pentru creativitate, spiritul de echipă pentru persoanele cu dizabilități, propunem și alte **exerciții**, care pot fi utilizate în cadrul desfășurării unor *training-uri* sau ședințe de remediere psihologică:

Exercițiul-joc „Actorii”: închipuiți-vă că ați crescut mari și sunteți actori-păpușari. Prezentați un program artistic la Teatrul de păpuși din localitatea voastră. Toți discută, își imaginează în grup, colaborează pentru rezolvarea sarcinii de lucru.

Psihologul stimulează grupul în care se colaborează, sugerând diverse procedee: să amplifice, să diminueze, să schimbe așezarea spațială, să multiplice, să efectueze combinații prin care să modifice spectaculos rezultatul. Apoi, fiecare personaj își prezintă pe rând creațiile. Se cer cât mai multe detalii și se apreciază cantitatea elementelor schimbate, rodul imaginației participanților.

În final, se lansează o altă temă: „*Gândești-vă ce poate fi realizat, cu adevărat, în viitor din ceea ce voi ați proiectat*”, pentru care, fiecare în parte, prezintă soluțiile viabile în funcție de timpul transunerii în realitate.

Avantajele metodei:

- stimulează imaginația și creativitatea;
- impune stabilirea unei legături între lumea reală și cea imaginată, dezvoltă simțul realității;
- stimulează și dezvoltă procesul comunicării;
- contribuie la eliminarea factorilor care blochează manifestarea lor creatoare.

Exercițiul „Cele mai fermecate expresii”. Participanții enumeră un șir de expresii, pe care le consideră fermecate și care îi ajută să dea dovadă de amabilitate.

La final, se inițiază o discuție dirijată, subiecții fiind solicitați să-și expună opinia pe marginea exercițiului-joc.

Exercițiul „Cel mai bun povestitor”. Fiecare subiect povestește despre ocupațiile lui preferate în afara orelor de studii, de muncă. În funcție de dizabilitate, unele persoane doar vor relata pe scurt sau în scris o situație sau alta, fiind ajutați de psiholog.

Exercițiul „Tunelul”, urmărește dezvoltarea memoriei vizuale și a creativității, plecând de la datele percepute într-o anumită ordine. O persoană confecționează un colier din mărgelile multicolore cu o anumită alternanță de culoare. Colierul va fi introdus sub un tunel format dintr-o bucată de carton pliat în două. Fiecare trebuie să-și

imagineze și să spună ordinea perlelor la ieșirea din tunel. Orice idee este acceptată.

Exercițiul-joc „Desen cu ochii legați” (20-25 min.) - participanții formează perechi: o persoană va fi cu ochii legați și va trebui, fără să adreseze întrebări, să deseneze ceva la dorință, ghidată fiind de partenerul său. La final, fiecare pereche prezintă lucrarea și povestește cum a fost creat desenul, dacă-i place, ce ar mai adăuga etc.

Exercițiul „Conturul palmei”

Pe o coală de hârtie, participantul este rugat să-și deseneze conturul uneia dintre palme, apoi s-o personalizeze, desenând pe fiecare deget (pe tot sau doar în vârf) un simbol care, pentru el, are o semnificație aparte. După terminarea desenului, se poate discuta pe seama mesajului transmis de fiecare deget în parte, observând sau nu dacă se realizează „povestea din palmă”.

Exercițiul energizant „Răspunsul pe cerc”, fiecare participant oferă câte o întrebare grupului la care aceștia trebuie să răspundă. Apoi, psihologul împreună cu subiecții se vor expune asupra răspunsurilor, reacțiilor dezvăluite, urmate de laude, încurajări pozitive, susținere în adresa participanților.

Exercițiul „Problema ce te frământă”

- Adună cât mai mult material despre o problemă care te frământă.
- Gândește-te la orice element legat de problemă. Scrie pe un card.
- Caută conexiuni între carduri și grupează-le în categorii generale.
- Integrează și grupează până când se reduc la patru-șase grupuri.

Exercițiul „Prinde clipa”

Desfășurare: se propune participanților să-și așeze creioanele, foile pe masă, să se așeze comod, să închidă ochii și să-și lase gândul să hoinărească în orice timp sau loc. După câteva minute sunt opriți și rugați să povestească sau să deseneze ce le-a trecut prin cap. Mai apoi fiecare membru al grupului este solicitat să descrie într-o anumită măsură și să motiveze alegerea făcută, să verbalizeze impresiile.

Astfel, persoanele sunt puse în situația de a gândi creativ, primesc o satisfacție deosebită, se bucură, se entuziasmează când sugestiile găsite sunt corecte și originale.

Exercițiul „Invenție cu efecte surpriză” constă în împăturirea în două sau în patru a unor coli de hârtie, după ce pe ea au fost concepute, mai întâi trei, apoi patru pete-puncte fluide de diferite culori, aproape de mijlocul colii. Fiind presate cu palmele în diferite direcții și apoi despăturate, ele vor reflecta forme cromatice noi, spontane, în baza cărora subiecții, completându-le cu anumite detalii, își exprimă intențiile prin obținerea unor imagini diverse și originale.

Exercițiul : „Inventează ceva creativ”

Completează tabelul de mai jos cu o listă din cinci obiecte inventate în colonița stângă și dreaptă. Combinați-le între ele până când apare ceva nou, care poate fi folosit (Tabelul 1).

Tabelul 1. „Inventează ceva creativ”

n/r	Lista obiectelor inventate	
1	Masă	Scaun (bucătărie)
2		
3		
4		
5		

Aceste probe pot fi perfecționate, adaptate și, ulterior, utilizate de către psiholog, ca exerciții de stimulare a creativității persoanelor cu dizabilități în timpul activităților recuperative.

O condiție importantă este să nu se supraîncarce programul, să se recurgă la creativitatea în grup, să se lase libertate subiecților în alegerea partenerilor, materialelor și tematicilor și să se stimuleze potențialul creativ al fiecărui subiect.

Concluzii

Tehnicile de creativitate propuse vor ajuta persoanele cu dizabilități să reacționeze eficient la schimbare, să inoveze produse și servicii care să răspundă solicitărilor beneficiarilor. Folosirea în mod curent a tehnicilor de generare a ideilor nu doar că aduce un plus de valoare activității educaționale, dar și predispozează întreaga echipă să accepte și să-și însușească dorința de schimbare și îmbunătățire, ca trăsătură caracteristică pentru o dezvoltare compensatorie, care să faciliteze integrarea în comunitate.

Astfel, propunerile noastre vor porni de la acea certitudine, care permite formarea și dezvoltarea unei personalități apte de a-și orienta devenirea, de a-și asuma plener responsabilitatea față de un viitor care trebuie, în mod esențial, construit.

Activitățile prezentate sunt extrem de flexibile, cu o pondere mai mare în educarea creativității subiecților vizați, cu accent pe aspectele artistico-plastice, în mod deosebit desenul și pictura, cunoașterea mediului, dezvoltarea limbajului etc. Tehnicile creative exemplificate au fost grupate în trei secțiuni, în funcție de categoriile de activități organizate: jocuri și activități didactice; activități pe domenii experiențiale; activități de dezvoltare personală.

Fiecare tehnică este însoțită de explicații privind etapele de realizare, de ilustrații sugestive și de recomandări. Ușor de realizat, aceste activități țin cont de particularitățile de vârstă ale subiecților și le permit acestora obținerea unor rezultate imediate și pline de satisfacții.

În scopul eficientizării activităților psiho-corecționale cu referire la persoanele cu dizabilități, au fost puse în valoare câteva principii de bază:

- Asigurarea consecutivității și consecvenței activităților;
- Orice activitate nouă să fie împărțită în mai multe etape, oferind indicații pentru fiecare subiect în parte;
- Crearea oportunităților pentru interacțiuni reciproce și proiectarea situației de testare;
- Crearea mediului de consiliere și de învățare favorizant, pentru facilitarea dezvoltării abilităților creative, de comunicare și psihosociale.

➤ Evaluarea impactului activităților psiho-corecționale în dezvoltarea creativității persoanelor cu dizabilități

Evaluarea psihologică este un proces planificat în scopul obținerii unor imagini cât mai exacte a nivelului de dezvoltare cognitiv, socio-afectiv și a potențialelor capacități de dezvoltare psihică (*zonele proxime de dezvoltare*) ale subiecților cu dizabilități.

În primul rând, în evaluare, *creativitatea* este indicatorul cel mai de preț: ea presupune formarea unor capacități de cunoaștere ce devin fundamentale pentru procesul creator real, care permit găsirea unor soluții, idei, metode, descoperite pe cale independentă, prin efort propriu de gândire, de către cei supuși actului examinării.

În al doilea rând, metodele folosite în realizarea ei sunt cele specifice psihologiei: observația, interviul, chestionarele și testele psihologice.

Prin urmare, evaluarea de orice fel, are câteva beneficii esențiale:

- cunoașterea punctelor forte și a limitelor;
- recunoașterea vulnerabilităților;
- identificarea scalei de valori personale;
- discutarea rolului valorilor după care ne conducem în viață;
- identificarea intereselor (de ex., prin utilizarea *Chestionarului de interese Holland*);
- identificarea potențialului și a performanțelor de dezvoltare;
- determinarea parametrilor psihologici, care trebuie folosiți pe post de monitorizare în cadrul procesului de reabilitare;
- oferirea posibilității descoperirii aptitudinilor native, dincolo de profesia aleasă.

Toate aceste beneficii pregătesc individul pentru ceea ce presupune activitatea profesională ulterioară: munca în echipă, promovarea spiritului independent, a inițiativei, flexibilității în gândire și a capacității de adaptare la schimbare.

Abordarea psiho-sociologică a evaluării creativității și a mediului creativ a evidențiat că dimensiunile care o definesc sunt structurate în jurul principalelor aspecte de viață ale persoanelor cu dizabilități de orice vârstă. Evaluarea potențialului creativ al acestora se poate realiza prin raportarea la cel puțin unul din următoarele aspecte:

- ✓ nivelul de dezvoltare al aptitudinilor cognitive, psihosociale și de comunicare, care se referă la caracteristicile interacțiunilor interpersoanale ale subiectului în diverse situații;
- ✓ nivelul motricității generale și fine, care se referă la caracteristicile mișcărilor în ansamblu;
- ✓ acumularea de capital profesional - dragoste față de domeniul de activitate, talent, perseverență;
- ✓ capitalul relațional - imaginație, inventivitate, nonconformism, simț estetic, comunicare;
- ✓ capitalul circumstanțial - învățarea lucrurilor noi, asumarea riscurilor pentru a pune în practică ideile în care cred, autocunoaștere, optimism [10].

Pentru a avea o imagine cât mai completă a fenomenului creativității, cercetătorii psihologi evidențiază unul dintre cei mai siguri indici: produsul sau performanța creativă.

Natura creativității nu permite aplicarea unor criterii de evaluare definitivă, dar aceasta nu înseamnă că nu există criterii relevante, care să ne ajute să delimităm activitatea creatoare de cea reproducivă. Criteriile cel mai frecvent indicate pentru a aprecia că un produs este creativ sunt: noutatea, unicitatea, originalitatea, valoarea, utilitatea socială.

F. Barron consideră că performanța creativă trebuie să aibă un grad ridicat de neobișnuit, să fie rar întâlnit în colectivitatea în care a apărut și, în același timp, trebuie să fie adecvat realității.

B. Ghiselin precizează că măsura unei performanțe creative este dată de „*gradul în care aceasta restructurează universul cunoașterii*”.

E. Andreus, prin studiile efectuate, a demonstrat că între testele de inteligență și cele de creativitate este o corelație foarte redusă. Deci, când diagnosticăm o persoană, chiar dacă are un coeficient ridicat de inteligență, nu putem să afirmăm că are același nivel ridicat de creativitate.

Într-o încercare de sistematizare a unor criterii de evaluare a performanței creative, *S.P. Besemer* și *D.J. Treffinger* au identificat trei grupe: noutatea, soluția, elaborarea și sinteza, care includ atractivitatea, complexitatea, eleganța, expresivitatea, caracterul integral etc. [1; 25].

Un raport recent al Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), „*Progresul creativității elevilor în școală*”, dezvăluie modul în care evaluarea contribuie la antrenarea de timpuriu a copiilor pe calea procesului creator, formându-le deprinderi și abilități vitale pentru o societate a cunoașterii. Introducerea creativității și inovării ca abilități pe care persoanele/cu dizabilități trebuie să le învețe încă din școală, predate și evaluate prin programe naționale, ar putea asigura tineri mai bine ancorați în viitoarele cerințe ale pieței muncii.

Întâlnirea Internațională a OCDE - CCE din *Singapore* a dat ocazia unui număr de 30 de experți în educație, din 12 țări, care pun în valoare creativitatea, gândirea critică și dezvoltarea personală în programele lor, să împărtășească din experiența inițiativelor educaționale asiatice, menite să stimuleze creativitatea persoanelor cu anumite deficiențe. Includerea creativității în programele naționale reprezintă punctul de plecare pentru ca aceasta să fie luată în serios în școală. Următorul pas este de a evalua în mod oficial și convenit creativitatea, ca parte a obiectului de învățare.

În acest sens, un instrument prototip, pentru evaluarea creativității persoanelor nominalizate, marchează obiceiurile creative de-a lungul a cinci dimensiuni: *curiozitate, persistență, imaginație, colaborare, disciplină* (fiecare dimensiune incluzând 3 subcategorii).

Constatările studiilor din școlile engleze arată că instrumentul de evaluare i-a condus pe psihologi, pedagogi, educatori, să fie mai preciși și mai încrezători în dezvoltarea creativității subiecților lor, iar aceștia să fie mai în măsură să înțeleagă ceea ce presupune creativitatea și să ofere dovada progresului lor [38].

Raportarea la diverse tipuri de obiective, varietatea ipostazelor procesului de învățământ, adaptarea demersului didactic la situații concrete de învățare necesită aplicarea mai multor tehnici de evaluare a procesului creativ la persoanele cu dizabilități.

Astfel, *J.P. Guilford* și *E.P. Torrance*, în cercetările științifice realizate, propun evaluarea nivelului de creativitate prin patru indicatori de bază: *fluiditatea* - abilitatea de a produce un mare număr de idei, *flexibilitatea* - capacitatea de a genera diverse idei, *originalitatea* - abilitatea de a aborda idei neobișnuite, cu o frecvență redusă, *elaborarea* – aptitudinea de a perfecționa obiectul, adăugând detalii.

Totodată, *Testele Torrance de Gândire Creativă* permit evaluarea exprimării creativității în două ipostaze fundamentale: verbală și figurală. Pentru fiecare din aceste ipostaze, sunt oferite două forme alternative: A și B.

În acest context, pe lângă factorii enumerați anterior, *Torrance* include alți doi factori:

- rezistența la închidere prematură a imaginii, care exprimă capacitatea de rezistență perceptivă la figura indusă prin stimul; indicele acestui factor reprezintă măsura în care subiectul este independent de învățarea perceptivă;
- capacitatea de abstractizare semantică, exprimând abilitatea de interpretare abstract-verbală a figuralului; de exemplu, în cazul unei sarcini de construcție a unui tablou, pornind de la o figură dată și de găsim a unui titlu pentru acel tablou, indicele de abstractizare semantică este dat de nivelul de abstractizare a conținutului titlului [29; 35; 36].

De asemenea, creativitatea poate fi „evaluată” *informal* - de către părinți sau profesori, prin instrumente nestandardizate, sau *formal* - cu ajutorul unor teste specializate de către psiholog. Unul dintre cele mai des folosite este testul „*utilizărilor alternative*” – subiectul este rugat să se gândească și să enumere cât mai multe utilizări pentru o serie de obiecte.

Dacă, spre exemplu, vom ruga un copil să ne spună toate lucrurile roșii la care se poate gândi, am putea fi uimiți să vedem că în listă se vor regăsi nu numai fructe, legume, vagoane, semafoare și jucării, ci și varicela (micile „bubițe”) și mâinile reci etc.

Aceste teste evaluează gândirea divergentă și sunt notate, de obicei, având în vedere atât cantitatea, cât și calitatea răspunsurilor.

Totodată, dezvoltarea personalității subiecților cu dizabilități presupune proiectarea unor *metodologii specifice de evaluare* a potențialului creativ, care se axează pe câteva grupe de condiții, admise de toate programele experimentale:

- încurajarea adresării de întrebări generatoare de informații. Eficiente s-au dovedit cele care vizează posibilitățile de simplificare a problemei, schimbarea atributelor sau valorilor, reorganizarea părților, invocarea unor analogii;

- în situații concrete, special alese, subiecții conștientizează și învață să învingă barierele psihologice, ce diminuează dezvoltarea creativității. Este recunoscută eficiența metodei *sinectice* în antrenarea capacității creative la persoane de diferite vârste și profesii. Pentru adaptarea metodei la condițiile concrete de training, se impune însă un studiu analitic al metaforei și al altor figuri de stil, ca modele de generare a noului [7; 33].
- încurajarea subiecților să gândească, să descopere, să explozeze, să vizualizeze o problemă, să inventeze sau să modifice unele din procedurile învățate, fără a fi amenințați cu evaluarea imediată.

Evaluarea prin chestionare este una dintre tehnicile cele mai răspândite, permițând eficientizarea dialogului psiholog-respondent în cadrul căruia psihologul își poate da seama nu doar de ceea ce știe el, ci și cum gândește, cum se exprimă, cum face față unor situații diferite de cele întâlnite pe parcursul instruirii. Chestionarul poate fi unul mixt de opinii, ce conține întrebări deschise/libere, lăsând subiectului posibilitatea de a formula singur răspunsul, întrebări închise, care permit alegerea unei variante de răspuns, marcând cu **X** și întrebări semiînchise, care conțin, pe lângă setul de variante explicite, încă una de tipul „dacă da, dați exemple, alte situații”.

O metodă frecvent utilizată este ASEBA – Sistemul Achenbach a Evaluării Bazate Empiric, elaborată de *T. Achenbach* și *L. Rescorla*, adaptată de *A. Dobrea* (2009) și distribuită în România de *Romanian Psychological Testing Services*, Cluj-Napoca.

Aceasta conține trei tipuri de chestionare, în funcție de tipul respondentului: părinte, copil – *Child Behavior Checklist* (CBCL), psiholog sau profesor – *Teacher's Report Form* (TRF) sau autoevaluare – *Youth Self-Report* (YSR). Pe baza scalelor ASEBA, pot fi evaluate tipurile de bariere psihologice, ce inhibă manifestarea creativă existentă la persoanele cu dizabilități, pentru a oferi fiecărui subiect un tip de evoluție de autoapreciere. Pentru evaluarea nivelului de dezvoltare creativă a acestora, chestionarele se pot modifica intenționat, de la caz la caz [20].

Este interesantă și instructivă, ructivă din punct de vedere psihologic, **chestionarea organizată chiar de însși indivizi**: ei se împart în

două grupuri, după care are loc un duel verbal. Datorită acestuia se schimbă întreaga atmosferă a activității, subiecții manifestându-și și atât spiritul de concurență, cât și cel de echipă. Componenta grupurilor variază de la activitate la activitate, asigurându-se, astfel, și consolidarea colectivului.

În evaluarea psihologică este importantă și aplicarea **testelor proiective**, care servesc drept expresii ale stărilor emoționale, imaginației, capacităților creative ale persoanelor cu dizabilități. Testele proiective cel mai frecvent utilizate de specialiști în domeniu sunt: „Desenul omului”, „Desenul familiei”, „Desenul liber”, testul „Casă, copac, om”, testul „Arborelui” etc. Este important ca participanții să-și aleagă locul din cabinetul psihologului, pe care-l consideră cel mai relaxant și plăcut, pentru asigurarea sentimentului de susținere.

Pentru evaluarea potențialului creativ, este binevenită și metoda de **autoevaluare**. De exemplu, autoevaluarea, din punct de vedere al alegerii unei profesii, presupune parcurgerea câtorva etape:

- Știu/cunosc posibilitățile mele reale de a ajunge să fac ceea ce mi place, obținând maximum de avantaje materiale.
- Pot vorbi cel puțin zece minute despre ceea ce știu să fac, despre studiile mele, despre experiența de lucru sau cea de voluntariat (dacă există), despre caracteristicile personale, în raport cu locul de muncă pe care îl doresc.
- Pot explica de ce mă interesează anume acest loc de muncă.
- Sunt gata să discut despre ceea ce am realizat până acum cu persoanele care m-ar putea angaja.

De menționat că pentru stimularea creativității acestor persoane, psihologul trebuie să acorde mai multă atenție modului în care se realizează **evaluarea**. Este necesară o deplasare de accent a obiectivelor evaluării, de la cele de ordin informativ – verificarea volumului de cunoștințe, priceperi și deprinderi achiziționate, la obiective de ordin formativ – evaluarea competențelor funcționale ale subiectului, respectiv, gândire critică independentă și originală, aplicarea cunoștințelor și deprinderilor în contexte noi, rezolvarea de probleme teoretice și practice, prelucrarea și utilizarea contextuală a unor informații complexe.

De asemenea, potențialului creativ al persoanelor respective poate fi evaluat de către psiholog și prin analiza următoarelor dimensiuni:

timp disponibil, pentru a găsi idei noi, *deschidere* – o atmosferă dinamică, acordarea de libertate pentru îndeplinirea în manieră proprie a sarcinilor, atmosferă destinsă, *toleranță* – posibilitatea de a descoperi noi domenii de interes, cea de a exprima puncte de vedere diferite într-o manieră relaxată. Este importantă și încurajarea manifestării creativității de către părinți, exprimată prin interesul pentru succesul copilului, expresivitate și acordarea libertății lor [10; 11].

Cu siguranță, evaluarea este o etapă și un instrument funcțional de activitate psiho-pedagogică importantă, dar și cea mai dificil de realizat. *Teresa M. Amabile*, doctor în psihologie, profesor la Harvard Business School (SUA), adaugă faptul că așteptarea evaluării poate submina creativitatea unei persoane, deoarece aceasta se va concentra mai mult asupra felului în care îi va fi apreciată munca și nu va da frâu liber imaginației și fanteziei. Tensiunea și frustrarea care însoțesc, de obicei, actul evaluativ nu pot fi decât dăunătoare exprimării creativității.

În acest sens, autoarea identifică patru factori, numiți „**asasini ai creativității**”: *evaluarea, recompensa, competiția și restrângerea capacității de alegere*. Toți acești factori, într-un final, pot duce la: distrugerea motivației intrinseci, a imboldului personal, a unor constrângeri în ceea ce privește sarcinile de lucru, căile de abordare, reducerea creativității etc. [3].

Astfel, pentru ca evaluarea să fie succesivă, trebuie reorientată în direcția evidențierii aspectelor pozitive și a progreselor înregistrate de fiecare persoană în parte. Eliberarea de teama evaluării se poate face prin amânarea acesteia (așa cum se întâmplă în *brainstorming*) sau prin instituirea unei perioade de neevaluare. Scopul acestor demersuri îl reprezintă crearea condițiilor pentru exprimarea liberă a posibilităților fiecărui individ, dezvoltarea aptitudinii de a rezolva creator problemele, fără teama de a greși și a fi sancționat, creșterea încrederii în forțele proprii, dezvoltarea curajului de a-și asuma riscuri, considerându-se demn de a se dezvoltă și exterioriza.

Concretizând mecanismul dezvoltării creativității la persoanele cu dizabilități, putem menționa că orice corelație a raportului motivație – creativitate profesională are o valoare diferită și necesită o evaluare specifică în procesul psihologic inovativ.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Recunoașterea rolului esențial al creativității pentru progresul societății a condus la cercetarea mecanismelor gândirii critice și creative și la apariția unor metode care să favorizeze capacitatea omului de a găsi noul.

În ultimii ani, atenția cercetătorilor psihologi s-a îndreptat spre acest proces fascinant, care este creativitatea. Am ajuns să o cunoaștem, să gândim strategii pentru dezvoltarea și stimularea ei încă din copilărie și până la vârsta adultă. Cercetările în domeniu au demonstrat că copiii, inclusiv și cei cu dizabilități, pot să fie creativi fără prea mult efort, deoarece, acolo unde realul se îmbină cu fantasticul, nu există reguli stricte și totul pare să fie posibil. De aceea, cunoscând specificul vârstei respective, se poate interveni adecvat în acordarea asistenței psihologice eficiente și adultului cu deficiențe.

Cum funcționează și cum se dezvoltă totuși acest proces numit creativitatea?

Din aspect psihopedagogic, putem menționa că creativitatea, în educația de orice nivel, reprezintă un proces de modernizare continuă, care asigură cea mai mare eficiență în formarea și dezvoltarea integrală a personalității, astfel, contribuind la dobândirea și manifestarea valorilor psihosociale *pe parcursul întregii vieți*.

Programul inițiat de noi abordează aplicarea tehnicilor creative în activitățile psiho-corecționale cu persoanele cu dizabilități, care vor conduce la:

- mobilizarea resurselor interioare pentru adaptarea la situații noi;
- îmbunătățirea abilităților din sfera emoțională, verbală și cognitivă;
- stimularea creativității persoanelor respective, implicând originalitate, imaginație, inițiativă, cooperare, provocare la exprimare, dragoste pentru joc, pentru mister, spontaneitate, auto-cunoaștere etc.

Acest ghid se vrea o dovadă a faptului că dezvoltarea creativității, în general, și la persoanele cu dizabilități, în mod special, se bazează pe utilizarea metodelor de învățământ activ-participative și nu trebu-

ie să urmărească creativitatea în sensul restrâns al noțiunii – de a crea ceva nou, ci să inițieze și să dezvolte o gândire și o atitudine creativă.

Cercetarea realizată evidențiază vulnerabilitatea și nevoile de asistență psihologică și educațională ale persoanelor cu dizabilități.

Pentru a contribui eficient la dezvoltarea creativității persoanelor nominalizate, prin aplicarea metodelor programului de asistență psihologică, respectiv, venim cu unele **recomandări practice** adresate psihologilor, specialiștilor în domeniu, părinților:

- Orientarea subiecților spre formarea unei personalități creative în realizarea oricărei activități, care ar favoriza dezvoltarea gândirii critice, libertății și creativității;
- Promovarea unei atmosfere în care să fie recunoscută ca valoare orice idee și interes ale participanților;
- Îndrumarea persoanelor cu dizabilități spre o exprimare liberă, dezvoltarea aptitudinii de a rezolva creator problemele, fără teama de a greși și a fi sancționat, dezvoltarea curajului de a-și asuma riscuri, considerându-se demn de a se dezvălui și exterioriza;
- Dezvoltarea responsabilității personale, devenind, astfel, mai independenți și cu șanse reale de integrare socială / în piața muncii;
- Dezvoltarea activităților practice și de tip artistico-creativ pentru cultivarea dorinței de a învăța încontinuu;
- Educabilitatea diferențiată a creativității, în funcție de natura barierelor psihosociale, care o blochează;
- Dezvoltarea treptată a gândirii creative, prin colaborarea strânsă cu persoanele în cauză; cu grupul de semeni, psiholog, psihopedagog, cadrul didactic de sprijin, profesor, familia, alte persoane responsabile;
- Dobândirea încrederii în forțele proprii, la exprimarea dorinței de a lucra cât mai mult, pentru a se evidenția prin rezultate deosebite și originale;
- Dezvoltarea și antrenarea abilităților de comunicare și interrelaționare, prin interacțiunea dintre persoane, proces, produs și mediu (psihologul devenind mediator între ei și lumea înconjurătoare), discuții colective, reformularea ideilor, realizarea unui dialog autentic cu subiecții etc.;

- Dezvoltarea, prin intermediul activităților psiho-corecționale, a schimbărilor pozitive în originalitate, fluiditate, flexibilitate – principalele componente ale creativității;
- Orientarea persoanelor cu dizabilități spre dezvoltarea particularităților de autocunoaștere și crearea unei imagini de sine pozitive, având în vedere faptul că aceștia sunt cu o mare fragilitate emoțională și relațională;
- Exersarea comportamentului de inițiere creativă și acțională prin extinderea antrenamentului de grup creativ la toate nivelele dezvoltării umane;
- Încurajarea utilizării TIC – ca modalitate de exprimare creativă a propriei personalități;
- Accentuarea de către specialiști a rolului familiei și al societății în dezvoltarea, stimularea și cultivarea creativității și aptitudinilor persoanelor cu dizabilități;
- Conștientizarea de către specialiști că nivelul de creativitate atât ca potențial, cât și ca manifestare nu este același la toți subiecții, el fiind condiționat genetic, social, psihologic, cultural, educațional, motivațional etc., de o serie de factori care formează un întreg, o constelație într-o dinamică specifică fiecărui individ;
- În ansamblu, orientarea persoanelor vizate în activitățile corecțional-recuperative, privind dezvoltarea creativității, trebuie direcționate, astfel încât să conducă la îmbunătățirea următoarelor abilități: memorarea formelor vizuale și reproducerea lor în desen, aptitudinea de a observa, coordonarea mișcărilor motrice, diferențierea și asocierea culorilor, dezvoltarea vocabularului, procesului de comunicare etc.;
- Axarea pe mecanismele psihologice și legitățile creativității în realizarea intervențiilor recuperative care vizează dezvoltarea unor resurse psihosociale; coraportarea la formațiunile individual-psihologice și profesionale.

Cu titlu de propuneri:

- Implementarea în practica cotidiană a programelor speciale prevăzute pentru sporirea nivelului de creativitate la persoanele cu dizabilități de diferite vârste;

- Aplicarea formelor variate de instruire și promovarea frecvență a activităților creative;
- Crearea condițiilor social-psihologice, care ar stimula creativitatea;
- Sistemul educațional ar fi oportun de perfecționat în așa mod, încât în centrul atenției să fie plasată personalitatea subiectului cu dizabilități, ceea ce ar asigura formarea și dezvoltarea gândirii critice, libertății și creativității.

Într-o societate a cunoașterii care ne cere să renaștem mereu prin imaginație, creativitate și inovare, vrem să încheiem cu o maximă americană, în care se accentuează că *„activitatea psihologului are efect asupra eternității și nu se poate spune niciodată unde se sfârșește influența sa”*. Acest demers impune tuturor mai multă responsabilitate, străduință și datoria de a deveni în mod consecvent cât mai creativi. Dar, mai presus de toate, se situează convingerea că *fiecare persoană cu dizabilități contează*.

BIBLIOGRAFIE

1. Antoci D. Aptitudinile elevilor: (interacțiune, influență, dezvoltare). Monografie. Chișinău, Editura Print-Caro, 2011.
2. Ababii O. Atitudini și tratări ale recuperării prin artă în complexul-pilot de pedagogie curativă „Orfeu”. În: Promovarea parteneriatului internațional educațional în perspectiva integrării europene. Broșura Conferinței Internaționale. 2010.
3. Amabile T. Creativitatea ca mod de viață. București, Editura Tehnică, 1997.
4. Batog M. Modalități de intervenție psihologică în cazul tulburării posttraumatice de stres la copii și adolescenți. Suport metodologic. Chișinău, IȘE (Tipogr. „Cavaioli”), 2015.
5. Bolboceanu A. Conținutul trebuinței de comunicare ca mecanism al intervenției în contextul asistenței psihologice. În: Educația pentru dezvoltarea durabilă: inovație, competitivitate, eficiență: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 18-19 oct. 2013. Chișinău, IȘE (Tipogr. „Print-Caro SRL”), 2013, p. 186-190.
6. Bolboceanu A. Aspecte psihosociale și psihologice ale învățării pe tot parcursul vieții. În: Școala modernă: provocări și oportunități. Materialele Conferinței Științifice Internaționale: 5-7 noiem. 2015. Chișinău, IȘE (Tipogr. „Cavaioli”), 2015, p. 397-402
7. Bucun N., Paladi O., Rusnac V. Metodologia de evaluare complexă a copiilor cu cerințe educaționale speciale. Chișinău, „Tipografia Centrală”, 2012.
8. Buletin științific, studii și cercetări, Nr. 2. Editura Universității din Pitești, 2010.
9. Construiește-ți obiceiuri noi: Învăță să fii creativ. | universitateaalternativa.ro/.../construiește-ti-obiceiuri-noi-inv. (vizitat 07.02.2017).
10. Cucuș C. Teoria și metodologia evaluării. București, Polirom, 2008.
11. Cum să fii mai creativ? – ROmedic. www.romedic.ro/cum-sa-fii-mai-creativ-OP34232 (vizitat 20.02.2017).
12. Danii A., Ababii O. Implementarea terapierilor complexe de educație recuperatorie a copiilor cu CES. În: Școala modernă: provocări și oportunități. Materialele Conferinței Științifice Internaționale: 5-7 noiem. 2015. Chișinău, IȘE (Tipogr. „Cavaioli”), 2015.

13. Dumitrache S.D. Cinematerapia – secvențele unui grup de dezvoltare personală centrată pe film. În: Culisele psihoterapiei experiențiale unificatoare – studii de caz și cercetări aplicative. București, SPER, 2012, p. 71-83
14. Furdui E. Bariere psihologice diminuante în dezvoltarea creativității persoanelor cu nevoi speciale. În: Univers Pedagogic, 2017, nr. 2 (54), p. 78-81.
15. Furdui E. Metode cu valențe activatoare în planul creativității. În: Tehnologii didactice moderne. Materialele Simpozionului Pedagogic Internațional 26-27 mai 2016 Chișinău, IȘE (Tipogr. „Cavaioli”), 2016, p. 492-496.
16. Ghid metodic interdisciplinar – educație pentru dezvoltarea creativității. Cluj, ISJ 2013.
17. Mircescu M. Antrenamentul creativității. Ghid practic de metode, procedee și exerciții. Timișoara, Editura Eurobit S.R.L., 1997.
18. Modalități de stimulare, formare și dezvoltare a conduitei creative la ... scoalaborca.ro/wp.../Cerc-pedagogic-Madei-27.03.2013 (vizitat 22.04.2018).
19. Mind-mapping – o modalitate creativa de a găsi soluții. <https://www.damaidepartea.ro/.../mind-mapping-o-modalitate-...> (vizitat 17.03.2018).
20. Olărescu V., Veleanovici A. Perspective psihosociale ale abuzului și neglijării copilului. Suport metodologic. Chișinău, IȘE (Tipogr. „Cavaioli”), 2014.
21. Programul de învățare pe tot parcursul vieții 2007-2013, elaborat prin decizia Parlamentului European și al Consiliului din noiembrie 2006. <http://eur-lex.europa.eu/legal> (vizitat 07.12.2016).
22. Piaget J. Psihologia copilului. București, Cartier, 2011.
23. Popescu G. Psihologia creativității. București, Editura Fundației Române de Mâine, 2004.
24. Prițcan V. Fundamente psihologice de cultivare a creativității prin intermediul subcomponentei curriculare „conținuturi”. Teza de doctor în șt. psih. Chișinău, 1998.
25. Racu I., Racu Iu. Psihologia dezvoltării. Chișinău, UPS „Ion Creangă”, 2007.
26. Racu I. et al. Creativitatea la vârsta școlară mică.. În: Revista Psihologie. Pedagogie Specială. Asistență Socială., 2012, Nr. 2(27), p. 37-46.

27. Rafailă E. Educarea creativității la vârsta preșcolară. București, Editura Aramis, 2000.
28. Ravaru C. Creativitatea artistică a copiilor cu dizabilități. Vaslui, 2013.
29. Roco M. Creativitate și inteligență emoțională. București, Editura Polirom, 2004.
30. Roco M. Creativitatea individuală și de grup. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979.
31. Roșca Al. Creativitatea generală și specifică. București, 1981.
32. Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020” În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 21.11.2014, Nr. 345-351 (1014).
33. Stoica A., Caluschi M. Ghid practic de evaluare a creativității. Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989.
34. Terapie ocupațională. <http://autismconnect.ro/terapie-ocupati-onala/> (vizitat 07.12.2017).
35. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall, Inc. , 1962.
36. Torrance E.P. Tests of creative thinking. New Jersey, 1968.
37. Teste prin care îți poți măsura și exersa creativitatea. <https://ctrl-d.ro/.../teste-prin-care-iti-poti-masura-si-exersa-cr...> (vizitat 01.03.2018).
38. Țările unde creativitatea se învață în școală, ca stimul pentru performanță. adevarul.ro › Educație › Școală (vizitat 07.09.2017).
39. Букун Н.И. Основы трудовой деятельности при нарушениях слуха. Кишинев, Изд. „Штиинца”, 1988.
40. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва, Просвещение, 1991.
41. Дружинин В.Н. Психодиагностика общих способностей. Москва, Издательский центр „Академия”, 1996.
42. Люшер М. Оценка личности посредством выбора цвета. Москва, Изд. „Эксмо-пресс”, 1998.

ANEXE

INSTRUMENTE PSIHOLOGICE UTILIZATE

Anexa nr. 1

Interviul semistrukturat cu răspunsuri libere

I. Date personale:

1. Numele, prenumele
2. Vârsta
3. Școala, instituția unde-și face studiile sau lucrează
5. Data investigării

II. Viața în familie:

1. Părinții
2. Relațiile cu părinții
3. Frații, surorile (vârsta, ocupația)
4. Relațiile dintre ei
5. Responsabilitățile, obligațiunile copilului în familie

III. Viața socială a copilului

1. Relațiile cu prietenii și colegii
2. Relațiile cu aduții
3. Activitățile preferate și rolul personal, pe care îl îndeplinește

IV. Reprezentări și atitudini față de deficiența sa:

1. Cunoștințele sale cu referire la dizabilitatea sa
2. Reacția și atitudinea celor din jur față de diferențe (după părerea copilului)

V. Planuri de viitor:

1. Cum te vezi tu în viitor?
2. Ce părere au părinții în legătură cu viitorul tău?
3. Care sunt cei mai importanți oameni în viața ta? De ce?

CHESTIONAR (adulti)

Scopul: determinarea viziunilor subiecților referitor la fenomenul învățare pe tot parcursul vieții

Instrucțiune: completați, în mod independent și sincer, acest chestionar, care include întrebări închise privind învățarea pe tot parcursul vieții. Vă rugăm să bifați răspunsurile.

1. Cum înțelegeți Dvs. fenomenul de învățare pe tot parcursul vieții?

2. Ce abilități și cunoștințe pot fi dezvoltate în cadrul procesului de învățare pe tot parcursul vieții?

- Competențe de comunicate
- Cunoașterea limbilor străine
- Voință
- Încredere în sine
- Capacitatea de a lua decizii
- Responsabilitate
- Creativitate
- Capacitatea de muncă redusă
- Activitatea asistată de calculator
- Capacitatea de a lucra în echipă
- Altele _____

3. Dvs. aveți capacitatea de a vă continua învățarea, formarea, cunoașterea pe parcursul întregii vieți?

DA

NU

4. Sunteți motivat personal să învățați permanent?

DA

NU

1. **Întâlniți obstacole în procesul de învățare?**

DA NU

2. **Aveți nevoie de specializare suplimentară pentru realizarea muncii?**

DA NU

3. **Vi se oferă formări suplimentare?**

DA NU

4. **Știți de unde puteți obține informații cu privire la oferta programului de formare suplimentară din domeniul în care activați?**

DA NU

Anexa nr. 3

CHESTIONAR (adolescenți)

Scopul: determinarea viziunilor subiecților referitor la fenomenul *învățare pe tot parcursul vieții*

Instrucțiune: completați, în mod independent și sincer, acest chestionar, care include întrebări închise privind învățarea pe tot parcursul vieții. Vă rugăm să bifați răspunsurile.

1. **După finalizarea școlii ai vrea să-ți continui studiile?**

DA NU

2. **Cunoști ideea că omul ar putea să învețe permanent ceva nou?**

DA NU

3. **Ție ți-ar plăcea să înveți pe parcursul întregii vieți?**

DA NU

4. Ce abilități și cunoștințe îți lipsesc cel mai mult pentru a-ți continua studiile? Bifați

- Competențe de comunicate
- Cunoașterea limbilor străine
- Voința
- Încredere în sine
- Capacitatea de a lua decizie
- Responsabilitate
- Creativitate
- Capacitatea de muncă redusă
- Activitatea asistată de calculator
- Capacitatea de a lucra în echipă
- Altele _____

5. Ai vrea să înveți suplimentar pentru a-ți continua studiile?

DA

NU

6. În procesul de învățare ai nevoie de susținere ?

DA

NU

7. Sunteți bine pregătiți pentru a face față provocărilor viitorului?

DA

NU

Anexa nr. 4

CHESTIONAR

de atitudini creative (adaptat de Mihaela Roco)

Scopul: cunoașterea propriilor atitudini creative

Instrucțiune: alegeți una dintre variantele de răspuns, care corespunde cel mai mult persoanei dumneavoastră, și să treceți un x în dreptul variantei respective, pe foaia de răspuns.

Scala 15 desemnează cele cinci variante de răspuns, **1** - este pentru „Întru totul neadevărat”, iar **5** - pentru „Întru totul adevărat”.

Chestionarul poate fi simplificat de către specialist în funcție de particularitățile de dezvoltare a subiecților!!!

1. Atunci când apreciez pe cineva, țin cont, în primul rând, de calitățile lui morale.
2. Viața mea cotidiană e plină de lucruri care mă interesează.
3. De obicei, fac față necazurilor mele fără să cer ajutor.
4. Îmi place să fac proiecte precise, care pregătesc viitorul pe termen lung.
5. Doresc adesea ca oamenii să fie mai îndrăzneți.
6. Îmi place să ascult concerte simfonice.
7. Întotdeauna spun adevărul.
8. Prefer activitățile care au un caracter intelectual (studiul, dezbaterile, schimburile de idei, reflecția, jocurile etc.).
9. De obicei, îmi place să termin ceea ce am început.
10. Mă simt repede descurajat de o sarcină dificilă.
11. Îmi plac oamenii care au talentul de a și organiza propriile idei.
12. Reușesc să mi mobilizez toate energiile pentru realizarea unui scop.
13. Îmi place să fac experiențe neordinare.
14. Întotdeauna răspund imediat la o scrisoare.
15. În opinia mea, valoarea estetică este cel puțin la fel de importantă, ca și valoarea morală.
16. Mi se întâmplă adesea să caut rezolvarea problemelor lipsite de orice importanță pentru practică.
17. Sunt gata să mă consider ca având o personalitate puternică.
18. Sunt atât de absorbit de ceea ce fac, încât nu văd ce se petrece în jurul meu.
19. Mă simt încordat atunci când cred că mi se dezaprobă conduita.
20. Valoarea materială a obiectelor are, în opinia mea, o mare importanță.
21. Nu întârzii niciodată la întâlniri.
22. Nu mi plac oamenii care renunță atunci când văd că au un lucru greu de făcut.
23. Prefer să mi asum responsabilitățile, decât să le împart cu alții.
24. De obicei, îmi planific activitatea cu mult timp înainte.
25. Azi sunt capabil să muncesc la fel ca în trecut.
26. Sunt ușor dezorientat în fața unor sarcini noi sau a perspectivei unei schimbări.
27. Îmi place să risc; găsesc o plăcere deosebită în a înfrunta pericolul.
28. Când eram copil, îmi ascultam întotdeauna părinții.

29. Când mă hotărâsc să fac un lucru, iau întotdeauna în considerare beneficiul pe care pot să îl am de pe urma aceluia lucru.
30. Sunt întotdeauna curios să învăț ce este nou în diferite domenii.
31. Cred că există anumite aspecte, probleme, al căror mister trebuie respectat, fără să cauți să le cunoști cu metodele și instrumentele științifice actuale.
32. Sunt atras de problemele dificile.
33. Mă străduiesc să realizez ideile până la capăt, chiar dacă trebuie să lupt pentru aceasta.
34. „Pândesc” întotdeauna idei noi.
35. Întotdeauna sunt foarte amabil cu toată lumea.
36. Înainte de a acționa, verific întotdeauna ca principiile morale să fie respectate.
37. În general, sunt sigur de propria mea judecată.
38. Cred că trebuie să îți adaptezi conduita la grupul din care faci parte.
39. În general, îmi apar cu înverșunare opinia personală.
40. Lucrurile simple mă plictisesc; prefer lucrurile și persoanele care dau posibilitatea manifestării inteligenței și le exersezi (frecventez) cu intensitate.
41. Îmi place să mă destind cu o mare varietate de jocuri și activități.
42. Nu las o problemă până când nu o rezolv.
43. În general, mă aștept să reușesc în ceea ce întreprind.
44. Mă angajez singur în acțiuni a căror reușită nu este sigură.
45. O muncă de creație personală poate să mă absoarbă în așa măsură, încât să uit să fac ceva important.
46. Îmi place să am o muncă care să mă solicite intelectual și să mă pună la încercare.
47. De obicei, îmi păstrez cu fermitate convingerile.
48. Nu mă deranjează să adopt un comportament diferit de cel al altora.
49. Îmi este greu să mă supun conducerii unei alte persoane.
50. Îmi place mult să visez la un viitor foarte îndepărtat.

Interpretarea răspunsurilor

Fiecare răspuns este notat cu puncte între **1 (întru totul neadevărat)** și **5 (întru totul adevărat)**. Testul măsoară 16 atitudini creative, pentru fiecare atitudine existând câte trei itemuri.

Nr. crt.	Denumirea atitudinii creative	Nr. de ordine pentru itemuri				
1.	Energie	2	25	46		
2.	Concentrare	12	18	45		
3.	Orientarea spre nou	13	26	34		
4.	Argumentarea ideilor	11	39	47		
5.	Independență	3	23	49		
6.	Nonconformism	19	38	48		
7.	Încredere în forțele proprii	17	37	43		
8.	Valori morale	1	15	36		
9.	Orientarea spre un viitor cât mai indepartat	4	24	50		
10.	Finalizare	9	33	42		
11.	Risc	5	27	44		
12.	Preferință, atracție față de problemele dificile	10	22	32		
13.	Diversitatea intereselor	6	30	41		
14.	Valori spirituale	8	31	40		
15.	Valori practice	16	20	29		
16.	Scala de minciuni	7	14	21	28	35

Anexa nr. 5

CHESTIONAR

„Eliminarea obstacolelor” (după E. Raudsepp)

Scopul: identificarea factorilor inhibitori, care împiedică progresul manifestării creativității

Instrucțiune: completați, în mod independent și sincer, acest chestionar, care include întrebări închise privind creativitatea și barierele existente în manifestarea ei. Bifați răspunsurile.

Chestionarul poate fi simplificat de către specialist în funcție de particularitățile de dezvoltare a subiecților!!!

1. Ce este creativitatea? (bifați)

- Crearea și realizarea ideilor noi
- Creații artistice
- Invenții tehnologice

- Descoperiri științifice
- Comunicare interumană
- Imaginație
- Originalitate
- Talent
- Libertate interioară
- Construcție
- Evoluție
- Altele

2. Ce activități creative ați încuraja pentru timpul liber? (bifați)

- Să visez la un viitor foarte îndepărtat
- Să studiez ce este nou în diferite domenii
- Să ascult muzică
- Activități cu caracter intelectual
- Sportive
- Studiarea limbilor străine
- De pictură
- Jocuri distractive
- Altele

3. Care sunt cele mai frecvente obstacole sau situații, care vă împiedică să fiți creativi (bifați)

- Diferența socială
- Complexul de inferioritate
- Subaprecierea capacităților personale (individuale)
- Lipsa de încredere în capacitatea de a fi creativ
- Capacitate scăzută de comunicare
- Timiditatea
- Lipsa motivației
- Lipsa autodisciplinii
- Teama că ideea va fi furată
- Teama de a vă asuma riscuri
- Frica de a fi criticat
- Teamă de eșec;
- Teamă de a nu greși;
- Incapacitatea de a percepe adevărata problemă

- Insistența de a fi logic
- Neîncredere în gândirea intuitivă
- Incapacitatea de a folosi toate abilitățile
- Lenea
- Lipsa de rezistență și de perseverență
- Lipsa liniștii interioare
- Graba de a trage concluzii
- Indiferența
- Lipsa de interes și de dorința de a crea
- Credința că este inutil să te lași în voia visurilor
- Lipsa curiozității
- Gândire încetenită
- Dificultate în a vedea legăturile îndepărtate
- Lipsa de cunoștințe în propriul domeniu de activitate
- Teama de a nu se face de râs
- Lipsa flexibilității
- A fi copleșit de imensitatea unei probleme
- Înclinație spre probleme concrete, practice
- Teama de a nu fi agresiv
- Descurajarea

Anexa nr. 6

Test „Eliminarea obstacolelor” (după E. Raudsepp)

Scopul exercițiului este de a oferi fiecăruia un tip de evoluție de autorecuperare, care să-i deschidă și să-i elibereze creativitatea

Instrucțiune: faceți o listă cu bariere și blocaje care vă împiedică cel mai mult să fiți creativ:

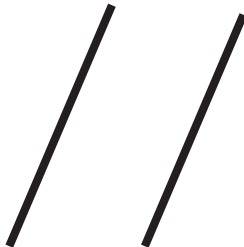
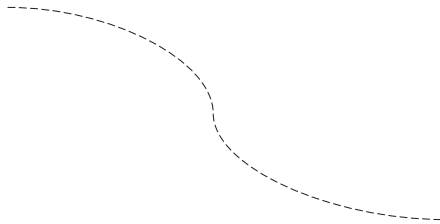
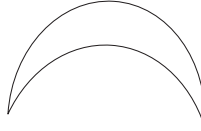
- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

Test de imaginație și creativitate
(după E. P. Torrance, J. P. Guilford)

Proba 1

Scopul: determinarea la subiecți a cât mai multor idei și asociații noi

Instrucțiune: completați în mod independent acest test, care include mai multe figuri. Cu fiecare dintre aceste elemente creați câte un desen nou, într-o formă originală, pe înțelegerea voastră.

Test de imaginație și creativitate
(după E.P. Torrance)

Proba 4

Scopul: determinarea la subiecți a cât mai multor idei și asociații noi

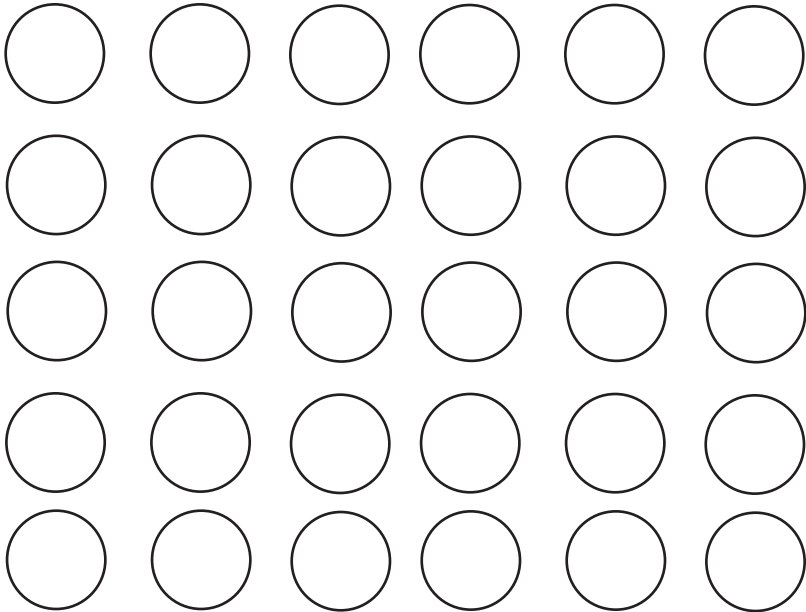
Instrucțiune: completați, în mod independent și sincer, acest test, care include 8 obiecte. Scrieți în dreptul fiecăruia cât mai multe întrebuințări neobișnuite, pe care le-ar putea avea aceste obiecte.

- I. Nasture _____
- II. Cheie _____
- III. Scaun _____
- IV. Ziar _____
- V. Cărbune _____
- VI. Cuțit _____
- VII. Sită _____
- VIII. Inel _____

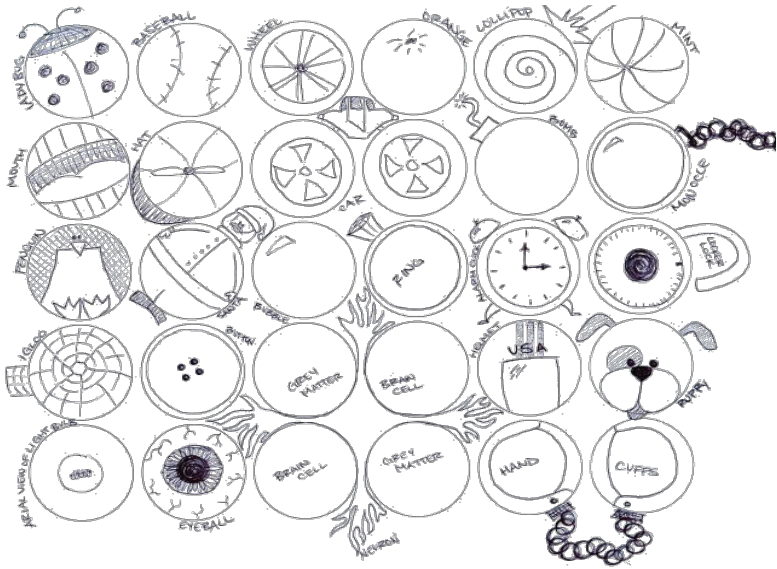
„Metoda celor 30 de cercuri creative”
după Bob McKim

Exercițiul evidențiază echilibrul dintre *fluența* în gândire (viteza & cantitatea ideilor noi) și *flexibilitatea* lor (cât de diferite sunt aceste idei).

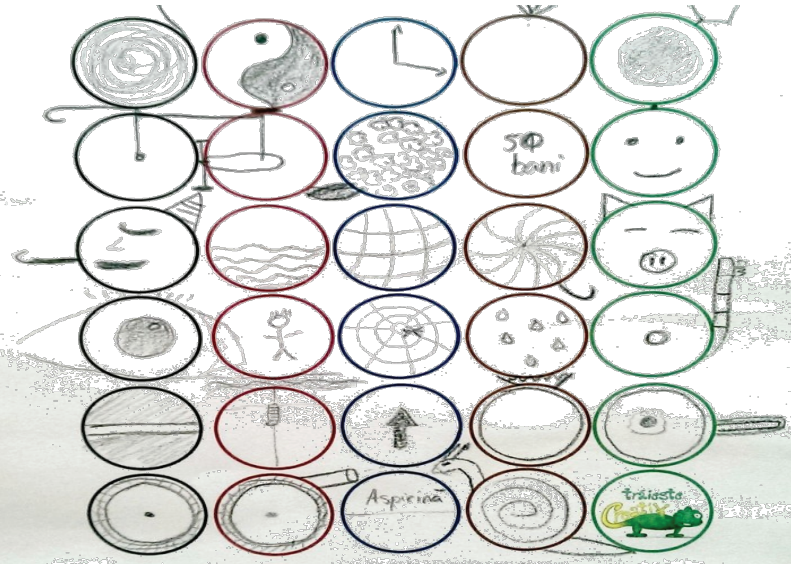
Modele obținute la utilizarea testului: „**30 de cercuri creative**”

Modelul 1.

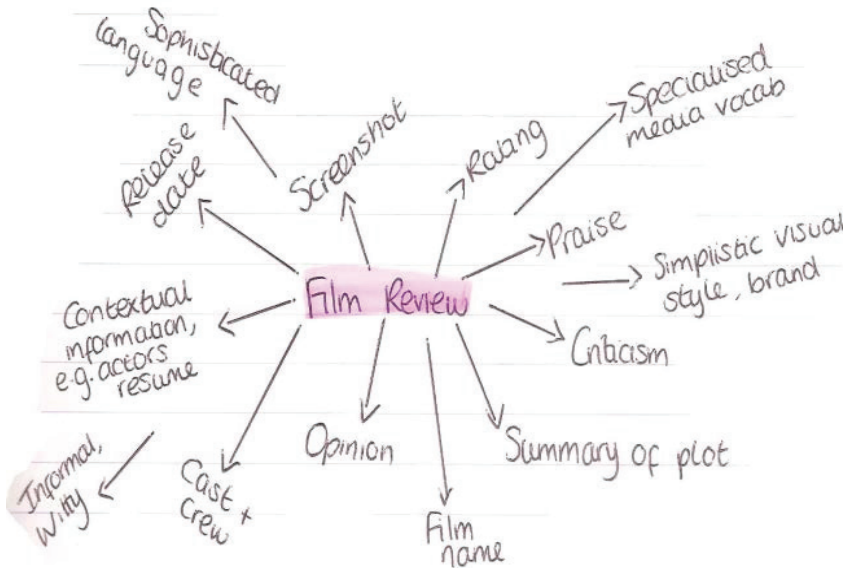

Modelul 2.

Metoda „Mind-maps”
(Hartă a creativității)

Modele cum ar putea arăta un mind-mapping, realizat prin utilizarea diferitor teme, imagini și idei:

Hartă creativă realizată prin utilizarea unui cuvânt sau fraze-cheie

Hartă creativă realizată prin reprezentarea unei imagini-cheie

IMAGINI CU UTILIZAREA DIFERITOR METODE DE ȘI TEHNICI CREATIVE

Dezvoltă dexteritatea – respectarea liniilor și a detaliilor din desene, combinațiile de culori

Pictura și desenul

Terapia prin muzică

Terapia prin dans

Ludoterapia

Carte senzorială

ERGOTERAPIE

